

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΑ' • ΑΡΙΘΜ. 99 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1988 • ΣΕΒΑΤ - ΑΔΑΡ 5748

ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה
ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו

«Καί θέλεις κάμει λυχνίαν ἐκ χρυσίου καθαροῦ· σφυρήλατον θέλεις κάμει τήν λυχνίαν·
ὁ κορμός αὐτῆς καί οἱ κλάδοι αὐτῆς, αἱ λεκάναι αὐτῆς. θέλουσιν εἶσθαι ἐν σώμα μετ' αὐτῆς».

(Ἐξόδος, 25:31)

«Τίμησαν τούς σωτήρες τους»

(Τίτλος της «Μεσημβρινής», 23.1.1988)

Σ’ άλλες στήλες αναφέρεται ή πρόσφατη βράβευση άλλων δεκαοκτώ ‘Ελλήνων Χριστιανών, πού βοήθησαν μέ κίνδυνο της ζωής τους τή διάσωση όμοθρήσκων μας κατά τή διάρκεια του ‘Ολοκαυτώματος. Οί δεκαοκτώ αὐτοί συμπατριῶτες μας τιμήθηκαν (οί τέσσερις μεταθανάτια) μέ τό μετάλλιο τῶν Δικαίων τῶν Ἐθνῶν ἀπό τό Ἰδρυμα «Γιάντ Βασέμ» τοῦ Ἰσραήλ, τό όποιο φροντίζει γιά τή διαιώνιση της μνήμης τῶν θυμάτων τοῦ πρωτοφανοῦς, σέ σύλληψη καί σ’ ἔκταση στήν παγκόσμια ἱστορία, ἽΟλοκαυτώματος.

Κάποιοι πού διάβασαν τήν εἶδηση, θ’ ἀναρωτήθηκαν ἴσως: «Μά, καλά, ἀκόμη μετά 45 χρόνια οἱ Ἑβραῖοι τιμοῦν αὐτούς πού τούς ἔσωσαν;». Πρῶτα ἀπ’ ὅλα, χρειάζεται νά προσδιορισθεῖ ὅτι ἡ διαδικασία πού ἀκολουθεῖ τό «Γιάντ Βασέμ» εἶναι μακροχρόνια, ὥστε νά εἶναι δίκαιη καί σωστή. Δεύτερο, οἱ Ἑβραῖοι ποτέ δέν λησμονοῦμε ὅσους μᾶς βοήθησαν σέ δύσκολες περιστάσεις. (Καί παρόμοιες περιστάσεις ἀφθονοῦν, δυστυχῶς, στή μακραίωνη ἱστορία της θρησκείας μας). Γι’ αὐτό καί **προσπαθοῦμε νά διατηροῦμε ἄσβεστη στοὺς αἰῶνες τήν Ἱστορική Μνήμη.** Ἰδιαίτερα ἡ μνήμη αὐτή παραμένει ἀναλλοίωτη στήν Ἑλλάδα. Στή χώρα αὐτή ἡ ἑβραϊκή παρουσία, πού χρονολογεῖται ἀπό τήν περίοδο της ἀρχαιότητος, ὑπῆρξε πάντα συνυφασμένη μέ τήν ἱστορία καί τίς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Χέρι μέ χέρι μέ τούς συμπατριῶτες μας ἄλλων θρησκευτικῶν δογμάτων, μαζί προχωρήσαμε καί στό μέτρο τῶν δυνατοτήτων της ἱστορικής συμβολῆς τοῦ καθένα, δημιουργήσαμε.

Εἶναι γεγονόςέ ὅτι ἡ κοινή αὐτή πορεία παρουσίασε καί δυσκολίες. Δυσκολίες σχέσεων. Ὑπῆρξαν καί ὑπάρχουν κάποιες φορές καί σήμερα ἀκόμη, ἀγκάθια καί ζιζάνια. Οἱ δυσκολίες δημιουργήθηκαν ἀπό λάθη καί ἀδυναμίες ὅλων τῶν πλευρῶν, στά προβλήματα σχέσεων πού πάντα

προκύπτουν στήν ἀνθρώπινη συνεργασία. Τά ἀγκάθια φύτρωσαν κυρίως ἀπό τίς διαφορές της θρησκείας (παρ’ ὅλον ὅτι ὁ Ἑβραϊσμός ὑπῆρξε τροφός τοῦ Χριστιανισμοῦ) καί τίς προεκτάσεις πού οἱ διαφορές αὐτοῦ τοῦ εἶδους προκαλοῦν. Κυρίως σέ λαούς βαθύτατα θρησκευόμενους καί βαθύτατα βασανισμένους. Ὅσο γιά τά ζιζάνια αὐτά, ἦταν καί εἶναι δύο εἰδῶν:

α) αὐτοφυή, ὁπότε μέ καλή πρόθεση καί κοινή διάθεση ξεριζώνονται, ἡ β) δημιουργοῦνται ἀπό τρίτους, ἀκριβῶς γιά νά δημιουργήσουν προβλήματα. Αὐτά τά καλλιεργούμενα ζιζάνια εἶναι πολύ δύσκολο νά ξεριζωθοῦν, γιατί ὁ σπόρος τους ἔχει καλλιεργηθεῖ μέ μεθοδικότητα καί ἔχει διαποτισθεῖ ἀπό συμφέροντα καί πάθη.

Τά φυτεύουν γιά νά τιμπήσουν, νά πονέσουν, νά ματώσουν, νά κάνουν κακό. Καί εἶναι ἀρκετοί, ἀπό διαφορετικούς στόχους κινούμενοι καί ἀπό πολλά συμφέροντα ὑποκινούμενοι, πού ἀποβλέπουν στόν ἴδιο σκοπό: **νά προκαλέσουν κρίση στίς σχέσεις μεταξύ Χριστιανῶν καί Ἑβραίων Ἑλλήνων.** Καί στό παρελθόν καί σήμερα. Μέ διάφορες ἀφορμές καί προφάσεις καί ἀνάλογα πάντα μέ τίς περιστάσεις καί τίς καταστάσεις.

Εὐτυχῶς, ὁ λαός αὐτῆς της χώρας, σ’ αὐτό τό τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἀφοῦ πολλά ἔπαθε, ἔμαθε. «Παθός, μαθός». Ἔτσι, ὁ ἑλληνικός λαός ὅλο καί περισσότερο παύει νά πιστεύει καί νά ἀκολουθεῖ ἐκεῖνες τίς ἐλάχιστες ὁμάδες, πού κινούμενες εἴτε ἀπό σκοταδιστικές νοοτροπίες πού ἀνήκουν στό παρελθόν, εἴτε ἀπό εὐτελή συνθήματα πού ἐξυπηρετοῦν κάποια μὴ ἀποκρυπτόμενα συμφέροντα στό ἐσωτερικό ἢ καί στό ἐξωτερικό της χώρας, προσπαθοῦν νά ἐμφιλοχωρήσουν τό μίσος καί τή διαφορά τῶν θρησκευτικῶν διακρίσεων. Ὁ λαός της Ἑλλάδος, στή συντριπτική ὑγιά πλειοψηφία του, εἶναι ἀντίθετος σέ κάθε εἶδους διακρίσεις. **Τό ἀπέδειξε στήν Κατοχή.**

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ἡ μεταφορά της Μενορά στή Βαβυλώνα (Μουσείο Διασποράς Beth Hatefutsoth, Τέλ Ἀβίβ).

ΜΕΝΟΡΑ

Του Ραββίνου Ἀθηνῶν κ. ΙΑΚΩΒ ΑΡΑΡ

Ηταν ένα από τὰ ἱερότερα σκεύη τοῦ Ναοῦ, μέ καθαρή καί ἀποκλειστικά θρησκευτική σημασία ἀρχικά, παρέμεινε καί εἶναι σήμερα τό "Ἅγιο σκεῦος, μέ θρησκευτικό - πολιτικό, ὅμως, συμβολισμό ὑψίστης σημασίας γιά τόν Ἑβραϊκό λαό, ὅπως τό βλέπουμε καί ὁλοι τό γνωρίζουμε.

Τήν «Μενορά» = Ἑπτάφωτος λυχνία, τήν συναντᾶμε γιά πρώτη φορά στό 25ο Κεφάλαιο τῆς «Ἑξόδου», ὅπου ὁ Μωυσῆς δέχεται τίς ὁδηγίες γιά τό σχέδιο καί τὰ ὑλικά γιά τήν προσωρινή ἀνέγερση τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου καί τοῦ Μπέτ - Ἀμίγκ - ντάς = Ναοῦ, ἀργότερα μέ τήν εἰσοδο τοῦ Ἰσραήλ στή γῆ τῆς ἐπαγγελίας, καθῶς καί τίς λεπτομέρειες γιά τήν κατασκευή τῶν ἱερῶν σκευῶν πού θά τόν κοσμοῦσαν καί ἦταν ἀπαραίτητα γιά τή λατρεία τοῦ Θεοῦ μέσα στό Ναό του.

Διαβάζουμε, πράγματι, στό στιχάκι 31 τοῦ προαναφερόμενου κεφαλαίου: «Καί θέλεις κάμει **«Μενορά»** ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ σφυρήλατου, θέλεις κάμει τήν λυχνίαν· ὁ κορμός αὐτῆς καί οἱ κλάδοι αὐτῆς, αἱ λεκάναι αὐτῆς, οἱ κόμβοι αὐτῆς καί τὰ ἄνθη αὐτῆς, θέλουσιν εἶσθαι ἐν σῶμα μετ' αὐτῆς».

Στό τέταρτο βιβλίο τῆς «Τορά», ἀριθμοί Κεφ. 8, 1 - 3, περιγράφεται ὁ ἀκριβής τρόπος κατασκευῆς τῆς «Μενορά» γιά τή σωστή διάταξη τῶν ἐπτὰ λυχνίων καί γιά τό ποιός θά εἶχε τή φροντίδα τοῦ ἀνάμματος καί τῆς συντήρησής της. «Καί ἐλάλησε Κύριος πρὸς τόν Μωυσῆν, λέγων, Λάλησον πρὸς τόν Ἀαρών. Καί εἰπέ πρὸς αὐτόν: "Ὅταν ἀνάψης τοὺς λύχνους, οἱ ἐπτὰ λύχνοι θέλουσι φωτίζειν κατά πρόσωπον τῆς λυχνίας. Καί ὁ Ἀαρών ἔκαμεν οὕτως· ἦναψε κατά πρόσωπον τῆς λυχνίας τοὺς λύχνους αὐτῆς, καθῶς προσέταξε ὁ Κύριος εἰς τόν Μωυσήν».

Παρατηροῦμε ἀπό τά πιό πάνω, ὅτι ἡ «Μενορά» κατέχει μιά ἐξχωρη θέση μεταξύ τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων πού εἶχαν καθιερωθεῖ στό Ναό γιά τή λατρεία τοῦ Ἑνός καί Μοναδικοῦ Θεοῦ καί φαίνεται νά τῆς γίνεται ἐξαιρετική τιμή μέ ἐιδική τελετή.

Ἡ διάρκεια τῆς γιορτῆς τοῦ «Χανουκά» ἄλλωστε, πού λέγεται καί «Χάγκ - Αουρεΐμ» = Γιορτή τῶν Φώτων, καθορίσθηκε ὅπως εἶναι γνωστό ἀπό τήν «Μενορά», γιά τό δίδαγμα πού διατηρήθηκε αὐτή ἀναμμένη — πέρα τοῦ κανονικοῦ καί μέ τρόπο θαυματουργικό.

Αὕτη, λοιπόν, ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς «Μενορά» ἀσφαλῶς ὀφείλεται στόν καθοριστικό ὅσο καί οὐσιώδη συμβολισμό καί τή σπουδαία σημασία του. Ἡ σπουδαιότητά της διαφαίνεται μέσα στήν «Τορά», ἀπό τίς λεπτομερεῖς περιγραφές γιά τόν τρόπο κατασκευῆς, τό ἀνάμμα, τή διάταξη καί τή συντήρηση τῶν φλογῶν πού ἀνήκουν στήν ἀποκλειστική μέριμνα τοῦ Κοέν - Γκαντόλ = Πρωθερέα. Ἡ «Μενορά» συμβόλιζε τήν διαρκή καί συνεχῆ Θεία Παρουσία στοὺς κόλπους τῶν Ἑβραίων περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἀπαραίτητη γιά τόν φωτισμό τοῦ χώρου.

Ἡ «Μενορά», ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἔπρεπε νά εἶναι σφυρηλατημένη καί φτιαγμένη ἀπό καθαρό, ἀτόφιο χρυσάφι, χωρίς δεσμήματα καί συγκολήσεις, ἀπό τή βάση της μέχρι τήν κορυφή, νά εἶναι ἓνα σῶμα καί νά σχηματίζε-ται ἀπό ἓνα κομμάτι, ὅρος ἀπαράβατος καί γι' αὐτό ἐπι-

Μενορά ἀπεικονισμένη σέ ὀρειχάλκινο φυλαχτό τοῦ 4ου - 5ου αἰῶνος πού βρέθηκε στή Συρία. Σήμερα βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Ἰσραήλ στήν Ἱερουσαλήμ.

μονα ἐπαναλαμβανόμενος, σάν ἡ προϋπόθεση αὐτή νά ἦταν ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιά τό ὀρθό ἀνάμμα της καί τό σωστό φωτισμό. Ἄν τώρα μᾶς εἶναι δύσκολο νά διακρίνουμε τή σχέση ἡ ὁποία ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν τρόπο κατασκευῆς τῆς «Μενορά» καί τό σωστό φωτισμό, μπορούμε εὐκολά ὥστόσο νά βγάλουμε τό μεγάλο δίδαγμα τοῦ συμβολισμοῦ της, γιά νά τό ἔχουμε γνώμονα στήν καθημερινή μας ζωή, πού θέλουμε τήν ὀρθότητα νά χαρακτηρίζει τήν Ἑβραϊκή μας συμπεριφορά.

Τό δίδαγμα στό ὁποῖο καταλήγουμε, εἶναι ὅτι ὁ Ἑβραϊκός λαός πρέπει νά παρουσιάζεται ἐνωμένος καί νά ἀποτελεῖ μιά ψυχή καί ἓνα σῶμα κατά τό πρότυπο τῆς «Μενορά» καί ὀφείλουμε ὁ καθένας μας χωριστά νά φωτίζει καί νά ἀκτινοβολεῖ ὅπως οἱ διατεταγμένες φλόγες της ἡ κάθε μία μόνη της, ἀλλά καί ὅλες μαζί, προσβλέποντας καί ἐξυπηρετώντας τόν αὐτό σκοπό. «Οἱ ἐπτὰ λύχνοι θέλουσι φωτίζειν κατά πρόσωπον τῆς λυχνίας».

Αὐτό τό δίδαγμα καί ὁ συμβολισμός τῆς Ἑνότητας τῆς «Μενορά» εἶναι ἀναμφίβολα ὁ λόγος πού τήν καθιέρωσε ὡς ἔμβλημα τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ.

Κι ἂν ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως, ντόπιοι καί ξένοι, θαυμάζουμε σήμερα τό ἀριστουργηματικό πράγματι, ὅσο καί ἱστορικό αὐτό ἔμβλημα, τό ὁποῖο στολίζει τό ἐσωτερικό καί τό ἐξωτερικό τοῦ Ἰσραηλινοῦ Κοινοβουλίου = Κνέσσετ, μπροστά στήν ἐκστραση τοῦ κάλλους πού νιώθουμε, ξεχνᾶμε πολλές φορές τόν ὑψηλό συμβολισμό του, συμβολισμός τόσο ἀναγκαῖος γιά τοὺς δύσκολους καιροὺς πού ζοῦμε, καί πού εἶναι ἡ ὁμοψυχία καί ἡ ἐνότητα τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ «Μενορά».

Ἑβραϊκές λέξεις καί ἐκφράσεις στό ἑλληνικό λεξιλόγιο καί ἑλληνικές στό ἑβραϊκό

Τοῦ κ. ΕΣΔΡΑ Δ. ΜΩΥΣΗ

Οἱ γνωρίζοντες τήν ἑλληνική καί τήν ἑβραϊκή γλῶσσα ἐντυπωσιάζονται ἀπό τό πλήθος τῶν κοινῶν καί ὁμοίων λέξεων καί ἐκφράσεων πού ἔχουν τά λεξικά τῶν δύο αὐτῶν ἀρχαίων, ἀλλά καί ἐντελῶς διάφορων, γλωσσῶν. Ἐνῶ ἡ ἑλληνική γλῶσσα ἀνήκει στήν οἰκογένεια τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν καί ἡ ἑβραϊκή στή σημιτική γλωσσική οἰκογένεια, παρόλα αὐτά συναντιέται ἕνα ἀφάνταστα μεγάλο πλήθος λέξεων, πού εἶναι ἴδιες ἢ ὅμοιες καί στίς δύο γλώσσες.

Τό φαινόμενο αὐτό δέν σημαίνει βέβαια ὅτι οἱ δύο γλώσσες, ἡ ἑλληνική καί ἡ ἑβραϊκή ἔχουν καμιά μεταξὺ τους συγγένεια ἢ ὅτι ἡ μία κατάγεται ἀπό τήν ἄλλη. Φανερόνουν, ὅμως, τή στενή ἐπαφή στήν ὁποία οἱ Ἕλληνες τῆς ἀρχαιότητος εἶχαν ἔλθει μέ τούς ἀρχαίους Ἑβραίους ἢ μέ ἄλλους, γειτονικούς τους λαούς, πού μιλοῦσαν σημιτικές γλώσσες.

Ἀπό τίς κοινές ἢ ὅμοιες αὐτές λέξεις, ἄλλες μὲν ἔχουν σημιτική καταγωγή, ἄλλες δέ ἀντίθετα, ἔχουν ἑλληνική προέλευση. Γενικά, μπορεῖ νά εἰπωθεῖ ὅτι οἱ ἴδιες ἢ ὅμοιες λέξεις τοῦ ἑλληνικοῦ καί ἑβραϊκοῦ λεξικοῦ πού χρησιμοποιοῦνται καί σήμερα στό καθημερινό λεξιλόγιο πού συναντιῶνται στά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι κατά κανόνα ἑβραϊκῆς καταγωγῆς (ὅπως π.χ. ἡ λέξη ἔρεβ - ἔρεβος, αἶλα - ἄλλά, ἱργκοῦν - ὄργανο, σιμάν - σημεῖο κ.λπ.).

Ἀντίθετα, οἱ κοινές ἑβραϊοἑλληνικές λέξεις πού δέν συναντιῶνται στήν Παλαιά Διαθήκη, ἀλλά μόνο στό Ταλμούδ, εἶναι κατά κανόνα ἑλληνικῆς προέλευσης (ὅπως π.χ. σανεδρίν - συνέδριο, ἀπατροπός - ἐπίτροπος, σανεγγόρ - συνήγορος, πελοσόφ - φιλόσοφος κ.λπ.). Ἡ ἐξήγηση τῆς διαφοράς αὐτῆς εἶναι ἀπλή. Ὅταν γράφτηκαν τά βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, δέν εἶχε γίνει ἀκόμα ἡ ἐκστρατεία σέ ἀμεση ἐπαφή μέ τούς Ἕλληνες. Δέν ἦταν δυνατόν, λοιπόν, νά μεταφυτευθοῦν ἑλληνικές λέξεις στήν ἑβραϊκή γλῶσσα. Οἱ κοινές, λοιπόν, ἑλληνο-

εβραϊκές λέξεις τῆς Βίβλου, εἶναι σημιτικῆς καταγωγῆς καί οἱ Ἕλληνες τίς δανείστηκαν ἀπό τούς Φοίνικες κυρίως, πού ἦταν ἐμποροὶ καί ταξιδιώτες καί ἔρχονταν στήν Ἑλλάδα μέ τά πλοία τους.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὅταν γράφτηκε τό Ταλμούδ, τό ἄλλο δεύτερο σέ σπουδαιότητα ἱερό βιβλίο τῶν Ἑβραίων, ἡ ἑλληνική γλῶσσα καί ὁ ἑλληνικός πολιτισμός εἶχαν διαδοθεῖ ἤδη στίς χώρες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ δυναστείες τῶν Μακεδόνων καί οἱ Ἑβραῖοι δανείστηκαν μέ τή σειρά τους ἀπό τήν ἑλληνική πολλές λέξεις γιά νά πλουτίσουν τό λεξιλόγιό τους.

Ὁ λόγιος καί ἑλληνομαθέστατος πρῶτος πρωθυπουργός τοῦ Ἰσραήλ ἀείμνηστος Μπέν Γκουριόν εἶχε υπολογίσει ὅτι περισσότερες ἀπό 700 λέξεις τοῦ ἑλληνικοῦ καί ἑβραϊκοῦ λεξικοῦ ἔχουν κοινή καταγωγή καί ρίζα.

Παραθέτω μερικά ἀπό τά πολλά παραδείγματα ταυτότητας ἢ ὁμοιότητας ἑβραϊκῶν καί ἑλληνικῶν λέξεων, πού στίς περισσότερες περιπτώσεις ἐκφράζουν καί τήν ἴδια ἔννοια.

Ἑλληνικά

ἄρραβών
ἀλλά
ἐρεβος
βῆμα
βάσις
θέατρον
κέλυφος
ὄργανον
μηχανή
οἶδα (γνωρίζω)
ὄρος
ἀήρ
ἐπίτροπος
παράδοσις
ὁρῶ (βλέπω)
συνέδριον
συνήγορος
κατήγορος
κέρας
χορός
σειρά
σειρήν

Ἑβραϊκά

ἄρβούν
αἶλα
ἔρεβ
ἀμπιμά
μπασίς
τεατρόν
κλιπά
ἱργκοῦν
μεχουνά
γιοδέα
ἄρ
ἄβιρ
ἀπατροπός
παρντές
ροέ
σανεδρίν
σανεγγόρ
κατεγγόρ
κέρεν
χόρα
σουρά
σεῖρ

σημεῖον
νέκταρ
ὠκεανός
νεαρός
ἰωβιλαῖος
χιτών
αὐτός
πίναξ
παλλακίς
ἀρά (κατάρα)
γέφυρα
δείγμα
στάδιον
νῆμα
λιμήν
μάζα
τάξις
θήκη
ὄχλος

σιμάν
νεκτάρ
ὠκγίανος
νάαρ
γιοβέλ
κτόνει
ὁτό
πινκάς
πιλέγγες
ἀρούρ
γγέσερ
ντουγμά
ἰσαντιόν
νιμά
ναμάλ (ἀναγραμ)
μάσα
ταχσίς
τίκ
οὐχλοζιά

Βιβλικές ἐκφράσεις στή νεοελληνική ζωή

Ἐπίσης, ὑπάρχουν στήν καθημερινή μας ζωὴ ἐκφράσεις, πού τίς χρησιμοποιοῦμε ἐπιγραμματικά, χωρίς νά γνωρίζουμε τήν προέλευσή τους καί ἀπό ποιούς καί γιά ποῖό λόγο ἱστορικό διατυπώθηκαν καί πῶς ἔφτασαν στήν καθημερινή νεοελληνική μας ζωή.

Ἡ Παλαιά Διαθήκη μεταφράστηκε στά ἑλληνικά γύρω στά 260 π.Χ. ἀπό τούς Ἑβδομήκοντα Ἰουδαίους ἑλληνιστές. Τό σημαντικὸ αὐτὸ πνευματικὸ γεγονός ἐγίνε στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ὅταν βασίλευε ἐκεῖ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος.

Ἀπὸ τότε πέρασαν πάνω ἀπὸ 2.000 χρόνια. Ἡ Βίβλος διαβάστηκε καί διαδόθηκε πολὺ σ' ὁλόκληρη τὴ Δύση. Δέν περιορίστηκε μόνο στήν κορυφή, ἀλλά κυκλοφόρησε καί στίς λαϊκές μάζες.

Ὁ ἑλληνικὸς λαός, σάν περισσότερο γειτονικὸς μέ τὴ χώρα τῆς Βίβλου, σέ κρίσιμες ἐθνικὲς στιγμές ἐβρίσκει παρηγοριά σέ μερικὰ χωρία τῆς Βίβλου πού παρουσιαζαν γεγονότα ὅμοια μέ τὰ δικά του καί πολλές φορές ἀντλοῦσε ἀπὸ αὐτὰ δύναμη, αἰσιοδοξία καί παραδείγματα. Ἐτσι,

άρκετές βιβλικές εκφράσεις έχουν μείνει στη λαϊκή γλώσσα πολύ ζωντανές και λέγονται ακόμα, όταν τό καλούν οι περιστάσεις.

Ο καθηγητής Χριστόφορος Κριμπάς έχει κορφολογήσει πολλές απ' αυτές, πού τις παρουσίασε σε σύντομα σημειώματά του πού φιλοξενήθηκαν από τις στήλες της εφημερίδας «Ισραηλιτική Έπιθεώρησης» των ετών 1978 - 1979. Θά μεταφέρω εδώ μερικές απ' αυτές.

«**Αβρόχοις ποσίν**» (μέ άβρεχα πόδια). Είναι μία γνωστή βιβλική έκφραση. Τή λέμε γιά κάποιον πού πέρασε άκίνδυνα μία μεγάλη περιπέτεια. Τά κατάφερε χωρίς νά πάθει τίποτα. Πέρασε, δηλαδή, τόν κίνδυνο χωρίς νά βραχούν τά πόδια του.

Αναφέρεται στό γνωστό περιστατικό από τό βιβλίο της Έξοδου, πού γράφει: «Ο δέ Μωυσής εξέτεινε τήν χείρα αυτού επί τήν θάλασσαν. Καί έκαμιν ο Κύριος τήν θάλασσαν να συρθη όλην εκείνην τήν νύκτα υπό σφοδρού άνατολικού άνέμου καί κατέστησεν τήν θάλασσαν ξηράν καί τά ύδατα διεχωρίσθησαν. Καί εισήλθον οι υίοί του Ισραήλ εις τό μέσον της θαλάσσης κατά τό ξηρόν καί τά ύδατα ήσαν εις αυτούς τοίχοι εκ δεξιών καί εξ άριστερών αυτών...».

Στό παραπάνω χωρίο της έξόδου δέν αναφέρεται πιστά ή έκφραση «άβρόχοις ποσίν». Ιστορείται αναλυτικά τό γεγονός, αλλά συνοπτική, επιγραμματική έκφραση δέν ύπάρχει. Τήν έπλασαν έτσι επιγραμματικά οι Όρθόδοξοι Χριστιανοί Έμνογράφοι πολύ άργότερα. Συναντάται στήν πρώτη Όδη του κανόνα της Άναλήψεως. Ο γνωστός καί συνηθισμένος τύπος «άβρόχοις ποσίν» διαμορφώθηκε προφορικά καί επικράτησε. Τόν άκούμε καί σήμερα.

«**Οί παχείες καί ισχνές άγελάδες**». Όταν σε μία χώρα επικρατεί οικονομική δυσπραγία ή στό σπιτικό μας ή στήν επιχείρησή μας τά οικονομικά είναι δύσκολα ή δέν έχει δουλειές, λέμε ότι βρισκόμαστε στήν εποχή των ισχνών άγελάδων. Τό ίδιο φαινόμενο μπορεί νά εκφραστεί καί μέ τήν έκφραση «πέρασε ή εποχή των παχείων άγελάδων».

Οί εκφράσεις αυτές είναι παρμένες από τή Βίβλο καί συγκεκριμένα από τή Γένεση. Είναι σχετικές μέ τή γνωστή ιστορία του Ιωσήφ, του γιου του Ιακώβ καί της Ραχήλ, πού τά άδέλφια του τόν παρέδωσαν στους Ισραηλίτες έμπόρους κι εκείνοι τόν πούλησαν στόν Πετεφρή, τόν αρχι-

μάγειρα του Φαραώ στήν Αίγυπτο. Έκει, ύστερα από πολλές περιπέτειες, κατάφερε μέ τή φρόνηση καί τίς προφητικές του ικανότητες νά γίνει πρωθυπουργός της χώρας καί νά ευεργετήσει στήν περίοδο του λιμού τά ζηλότυπα άδέλφια του.

Βίβλος: «Καί ειπεν Φαραώ προς τόν Ιωσήφ: Εις τό όνειρόν μου ιδού ιστάμην επί τό χείλος του ποταμού. Καί ιδού έπτά δαμάλια παχύσαρκα καί εύμορφα άνέβαινον εκ του ποταμού καί έβόσκοντο εις τό λιβάδιον. Καί ιδού άλλα έπτά δαμάλια άνέβαινον κατόπιν εκείνων άδύνατα καί πολύ άσχημα καί λεπτόσαρκα, όποία δέν ειδον ποτέ άσχημότερα καθ' όλην τήν γήν της Αιγύπτου. Καί τά δαμάλια τά έπτά καί άσχημα κατέφαγον τά πρώτα έπτά δαμάλια τά παχέα. Τότε εξύπνησα».

Αυτό είναι τό ένα όνειρο του Φαραώ. Είδε καί δεύτερο μέ τά στάχυα. Κανένas σοφός δέν μπόρεσε νά τά εξηγήσει. Μόνο ο Ιωσήφ τά κατάφερε, εξηγώντας τα ως εξής: «Τά έπτά δαμάλια, τά καλά, είναι έπτά έτη. Καί τά έπτά δαμάλια, τά λεπτά καί άσχημα, τά όποία άνέβαινον κατόπιν αυτών είναι επίσης έπτά έτη. Ιδού έρχονται έπτά έτη μεγάλης άφθονίας καθ' όλην τήν γήν της Αιγύπτου. Καί θέλουσιν επέλθει μετά ταύτα έπτά έτη πείνης. Καί όλη ή άφθονία θέλει λησμονηθι εν τή γή της Αιγύπτου καί ή πείνα θέλει καταφείρει τήν γήν...».

«**Άκρογωνιαίος**». Υπάρχει στήν ελληνική γλώσσα καί ζωή ή έκφραση «άκρογωνιαίος λίθος». Είναι αλληγορική καί λέγεται γιά ξεχωριστούς ανθρώπους, πού παίζουν αποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία ενός έργου υλικού ή πνευματικού. Άκόμη, λέγεται καί γιά ιδέες, άρετές καί καλές συνήθειες.

Πηγή της έκφρασης είναι ο προφήτης Ήσαϊας: «Διά τουτο, ούτω λέγει Κύριος ο Θεός: Ιδού θέτω εν τή Σιών θεμέλιον λίθον, εκλεκτόν, έντιμον, άκρογωνιαίον, θεμέλιον άσφαλές. Ο πιστεύων επ' αυτόν δέν θέλει καταισχυνηθι». Τό κείμενο είναι αλληγορικό. Έννοει τήν αληθινή πίστη, τήν θεόπνευστη, πού πρέπει νά αποτελεϊ τόν αποκλειστικό όδηγό της ζωής μέσα στή Σιών (Ιερουσαλήμ), σε αντίθεση μέ τίς πλάνες πού κυκλοφορούσαν.

Παρόμοια έκφραση συναντούμε καί στους ψαλμούς του Δαυίδ: «Ο λίθος τόν όποιον άπεδοκίμασαν οι οικοδομούντες, αυτός έγινε κεφαλή

γωνίας». Έκείνο τό λιθάρι πού πέταξαν γιά άχρηστο οι χτίστες, έγινε πολύτιμο άγκωνάρι. Άλληγορία: Ο άνθρωπος πού δέχεται τήν περιφρόνηση, θά ρθει ή ώρα πού θά καταπλήξει μέ τή δράση του. Από τή Βίβλο, ή φράση πέρασε στα χριστιανικά κείμενα. Τήν αναφέρει αούτούσια ο Άπόστολος Πέτρος στήν Πρώτη Καθολική Έπιστολή, όπως τήν γράφει ο Ήσαϊας.

Επίσης, ο Άπόστολος Παύλος, στήν επιστολή του προς Έφεσίους, παρουσιάζει αυτή τήν αλληγορική εικόνα: «Έποικοδομηθέντες επί τό θεμέλιον των Άποστόλων καί Προφητών όντος άκρογωνιαίου λίθου αυτού του Ήσου Χριστού». Νεοελληνικές εκφράσεις σχετικές: «Η σωστή οικονομική πολιτική αποτελεί τόν άκρογωνιαίο λίθο της εύμερίας του τόπου». «Η ήθική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας είναι ο άκρογωνιαίος λίθος της κοινωνικής ίσορροπίας» κ.λπ.

«**Άμαρτίαι γονέων**». Οι κάπως παλαιότεροι συνηθίζαν νά λένε: «Άμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα». Τούτο σημαίνει ότι τά σφάλματα των γονέων έχουν δυσάρεστες συνέπειες γιά τά παιδιά τους. Όστόσο, ή αρχική σημασία της έκφρασης ήταν άλλη. Άμαρτία σημαίνει σφάλμα, παράπτωμα, άστόχημα. Παιδεύω σημαίνει μορφώνω, παιδαγωγώ, κατευθύνω, συμμορφώνω. Μέ βάση αυτές τίς άποσαφηνίσεις, ή παραπάνω παροιμιακή έκφραση σημαίνει ότι τά λάθη των γονέων σωφρονίζουν τά παιδιά. Οι δυσάρεστες επιπτώσεις πού έχουν τά άστοχήματα των γονέων στή μοίρα της οικογένειας, γίνονται γιά τά παιδιά παράδειγμα προς άποφυγήν. Άργότερα, τό ρήμα παιδεύω, πήρε τή σημασία του βασανίζω, ταλαιπωρώ, χωρίς νά χάσει καί τήν αρχική του. Προς αυτή τήν κατεύθυνση προσαρμόστηκε τό νόημα της παροιμίας καί σήμερα, τά παραπτώματα των γονέων βασανίζουν, ταλαιπωρούν τά παιδιά.

Στόν Ίεζεκιήλ βρίσκουμε κάτι σχετικό: «Οί γονείς έφαγαν άγουρίδες καί μούδιασαν τά δόντια των παιδιών. Τήν άποψη της τιμωρίας των παιδιών από τίς παρεκτροπές των γονέων τήν άπορρίπτει ο Ίεζεκιήλ. Κάτι παρόμοιο αναφέρει καί ο Ίερεμίας: «Άς μή τούς επιτραπεί νά πούν: Οί γονείς έφαγαν τήν άγουρίδα καί μούδιασαν τά δόντια των παιδιών, αλλά όποιος παρεκτρέπεται, θά τιμωρείται καί όποιος τρώει τήν ά-

γουρίδα, αὐτουνοῦ τὰ δόντια θά μου-
διάζουν».

Τίς ἴδιες ἀντιλήψεις ὑποστηρίζει
καί ὁ Πλάτων, λέγοντας ὅτι δέν εἶναι
σωστό νά ὑποφέρουν τὰ παιδιά ἀπό
τά λάθη τῶν γονέων.

Οἱ προεκτάσεις τῆς παροιμίας εἶ-
ναι εὐρύτερες. Κάθε ἀνθρώπινη ὁμά-
δα, ὅταν ἔχει καλή ἡγεσία, προσδεύει.
Ἀντίθετα, ἡ ἀναξιοτέτα τῶν ἡγε-
τῶν εἶναι ἱκανή νά ὁδηγήσει στήν κα-
ταστροφή ἀνεύθυνα ἄτομα ἢ σύνο-
λα. Δέν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις
ποῦ οἱ λαοί πληρώνουν τίς πράξεις
τῆς ἁμαρτωλῆς ἡγεσίας τους. Ἡ δια-
φορά εἶναι ὅτι τὰ παιδιά δέν μποροῦν
νά διαλέξουν τοὺς γονεῖς τους, ἐνῶ
οἱ λαοί μποροῦν, εἶναι ἐπομένως συ-
νυπευθύνου γιά ὅσα τοὺς συμβαί-
νουν.

«**Ἀδαμιαίος**». Σύμφωνα μέ τή Βί-
βλο, ὅταν ὁλοκληρώθηκε ἡ δημιουρ-
γία τοῦ Σύμπαντος, τό ἐνδιαφέρον
τοῦ Θεοῦ συγκεντρώθηκε στή γῆ. Ἄ-
φοῦ χωρίστηκε ἡ στεριά ἀπό τή θά-
λασσα καί τακτοποιήθηκε ἡ σχετική
ἰσορροπία, ἐγιναν τὰ φυτά καί τὰ
ζῶα. Τό κορυφαῖο εἶδος τῆς δημιουρ-
γίας ἦταν ὁ ἄνθρωπος. Πρῶτος πλά-
στηκε ὁ Ἀδάμ μέ τό γυνώστο τρόπο
καί ὕστερα ἡ Εὐά, ἀπό τήν πλευρά
του. Οἱ δύο πρωτόπλαστοι ζοῦσαν
εὐτυχισμένοι μέσα στόν παράδεισο
καί ἦταν τόσο ἀγαθοί, πού γύριζαν
ἐντελῶς γυμνοί. Δέν εἶχαν πονηρίες,
δέν ἔβαζαν τό κακό μέ τό νοῦ τους
καί δέν εἶχαν ἰδέα γιά κείνο πού ἀρ-
γότερα ὀνομάστηκε «ἁμαρτία»: «Ἦ-
σαν δέ καί οἱ δύο γυμνοί, ὁ Ἀδάμ καί
ἡ γυνή αὐτοῦ Εὐά καί δέν ἡσχύνον-
το».

Νά, ὅμως, πού τό πονηρό πνεῦμα
δέν ἄφησε γιά πολύ τό ζεύγος νά χα-
ρεῖ τήν εὐτυχία του. Ὁ Θεός εἶχε δώ-
σει αὐστηρή ἐντολή στόν Ἀδάμ νά
τρώγει ἐλεύθερα ἀπό ὅλα τὰ δένδρα,
ἐκτός ἀπό τό τό δένδρο τῆς γνώσεως
τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ. Παρουσιά-
στηκε τό φίδι καί μέ μεγάλη πειστικό-
τητα κατάφερε τήν Εὐά νά δοκιμάσει
τόν ἀπαγορευμένο καρπό: «καθ' ἣν
ἡμέραν φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θέλουσιν
ἀνοιχθῇ οἱ ὀφθαλμοί σας καί θέλετε
εἰσθε ὡς Θεοί, γνωρίζοντες τό καλόν
καί τό κακόν».

Ἐφαγε, λοιπόν, τό μήλο ἡ Εὐά, τῆς
ἄρεσε καί ἔδωσε καί στόν Ἀδάμ νά
εὐχαριστηθεῖ καί ἐκείνος. Ναί, ἀμέ-
σως ὅμως παντρεύτηκαν, κατάλαβαν
ὅτι ἦσαν γυμνοί καί ἔσπευσαν νά
σκεπάσουν μέ φύλλα συκῆς τή γύ-
μνια τους καί τή ντροπή τους. «Καί ἡ-

νοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί ἀμφοτέρων
καί ἐγνώρισαν ὅτι ἦσαν γυμνοί. Καί
ρίψαντες φύλλα συκῆς, ἔκαμον εἰς ἐ-
αυτούς περιζώματα».

Ὅταν ὁ Θεός τοὺς φώναξε κοντά
του, ἐκείνοι ἔτρεξαν νά κρυφτοῦν ἀ-
νάμεσα στά πυκνά δένδρα. Σέ δεῦτε-
ρο ὀνομαστικό κάλεσμα, ὁ Ἀδάμ ἀ-
πάντησε: «Τήν φωνήν σου ἤκουσα ἐν
τῷ παραδείσῳ καί ἐφοβήθην, διότι εἶ-
μαι γυμνός καί ἐκρύφθην». Καί ὁ Θε-
ός τοῦ εἶπε: «Τίς ἐφάνέρωσεν εἰς ἐ-
σέ ὅτι εἶσαι γυμνός;». Τά παραπέρα εἶ-
ναι γνωστά. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδια-
φέρει εἶναι ἡ γύμνια τοῦ Ἀδάμ. Ἀπ' αὐ-
τή τή γύμνια προέκυψε ἡ ἐλληνική
ἐκφραση «ἀδαμιαία περιβολή». Τή
χρησιμοποιοῦμε ὅταν θέλουμε νά ἀ-
ποφύγουμε τή λέξη γύμνια, γυμνός,
πού σέ ἄλλες ἐποχές σοκάρει. Τό ἀ-
ξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ πρωτόπλα-
στοι γύριζαν μέ ἀδαμιαία περιβολή
πρίν γνωρίσουν τήν ἁμαρτία, ἀπό ἀ-
γνότητα. Τώρα, γίνεται τό ἀκριβῶς
ἀντίθετο.

«**Ἄνω ποταμῶν**». Ὅταν συμβαίνει
κάτι παράδοξο, κάτι ἀπίστευτο, κάτι
ἀφύσικο καί λογικά ἀστήρικτο, λέμε:
«Μά αὐτό τό πράγμα εἶναι ἄνω ποτα-
μῶν». Δηλαδή, μᾶς κάνει τόση ἐντύ-
πωση τό γεγονός αὐτό, πού μοιάζει
σάν τό ποτάμι νά γυρίζει πρὸς τά πί-
σω. Ὁ ροῦς τοῦ ποταμοῦ ἀκολουθεῖ
τήν κανονική πορεία του. Γιὰ νά γίνει
ἡ ἀναδιπλωση καί ἡ παλινδρόμησή
του, θά πεί ὅτι κάτι τό φυσικά καί λο-
γικά ἀνερμήνευτο συνέβη.

Συναντοῦμε τήν ἐκφράση σέ δύο
πηγές. Στήν ἐλληνική ἀρχαιότητα καί
στή Βίβλο. Ἀπό τοὺς ἀρχαίους συγ-
γραφείς τήν ἀναφέρει ὁ Εὐριπίδης.
Στή συγκλονιστική τραγωδία του
«Μήδεια» γράφει σέ κάποιο στίχο:
«ἄνω ποταμῶν ἱερῶν χωροῦσι πηγαί-
». Δηλαδή, «ἡ ροή τῶν ἱερῶν ποτα-
μῶν γύρισε πρὸς τά πάνω». Ἐπίσης,
καί στήν τραγωδία του «Ἰκέτιδες», ὁ
Εὐριπίδης ἀναφέρει: «ἄνω γάρ ἄν ρέ-
οι τὰ πράγματα» οὕτως, δηλαδή, «ἔ-
τσι τὰ γεγονότα μπάζουν σάν τὰ νε-
ρά πού τρέχουν ἀνάποδα». Στά πα-
ραπάνω ὑπογραμμίζεται ἡ παραδο-
ξότητα τῶν πραγμάτων.

Στή Βίβλο, στοὺς ψαλμούς τοῦ
Δαυὶδ διαβάζουμε: «Ἡ θάλασσα εἶδε
καί ἔφυγε, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς
τά ὀπίσω. Τά ὄρη ἐκίστησαν ὡς
κριοί. Οἱ λόφοι ὡς ἄρνια. Τί σοι συνέ-
βη θάλασσα ὅτι ἔφυγες. Καί σύ Ἰορ-
δάνη ὅτι ἐστάφης εἰς τὰ ὀπίσω!». Αὐ-
τά τὰ θαυμαστά συνέβησαν «ὅτε ἐ-

ξῆλθεν ὁ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ὁ οἶ-
κος τοῦ Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου». Μπροστά στή θεία ἐπιθυμία, τὰ πάν-
τα ἀνατρέπονται, προκειμένου νά ὑ-
πηρετηθεῖ μιά ὑπέρτατη σκοπιμότη-
τα. Ὁ λαός τοῦ Ἰσραὴλ ἦταν θέλημα
Θεοῦ νά σωθεῖ ὅπωςδήποτε. Κάθε
ἐμπόδιο ἔπρεπε νά ξεπεραστεῖ κι ἂν
αὐτό ἦταν ἀνθρωπίνως ἀδύνατο, ἡ
θεία ἐπέμβαση τό ἔκανε δυνατό: «τὰ
ἀδύνατα παρ' ἀνθρώποις, δυνατά ἐ-
στὶ παρά τῷ Θεῷ». Καί τό ἄλλο: «ὅ-
που γάρ βούλεται Θεός, νικάται φύ-
σεως τάξεις».

Ὁ Δαυὶδ, δηλαδή, δέν ἐκφράζει
καμιὰ ἀπορία καί καμιὰ ἐκπληξη γι'
αὐτά πού συνέβησαν. Τά θεωρεῖ ἱκα-
νά νά συμβοῦν, μᾶς καί προέρχονται
ἀπό τή θεία βούληση. Ἡ στάση τοῦ
Δαυὶδ εἶναι ἐγκωμιστική καί ὑμνητι-
κή ἀπέναντι στή θεία ἐνέργεια, πού
σέ μιά κρίσιμη στιγμή ἐκδηλώθηκε, ὅ-
πως ἐκδηλώθηκε στήν περίπτωση
τῆς διάβασης τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ
διά μέσου τῆς Ἐρυθρᾶς Θάλασσας
κατά τήν ἔξοδο τοῦ ἀπὸ τήν Αἴγυπτο.

«**Ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης**». Ἄ-
κοῦμε νά κυκλοφοροῦν ἐκφράσεις
σάν κι αὐτές: «οἱ ἐχθροί ἦσαν σάν
τὴν ἄμμο τῆς θάλασσας». «Αὐτός ἔ-
χει λεφτά σάν τὴν ἄμμο τῆς θάλασ-
σας». «Τό σιτάρι πού βγάζει εἶναι σάν
τὴν ἄμμο τῆς θάλασσας» καί ἄλλες
πολλές, πού ὅσο πιό παλιότερα πη-
γαίνουμε, τόσο πιό συνηθισμένες ἦ-
σαν. Πρόκειται γιά λαϊκοποίηση τῆς
βιβλικῆς ἐκφρασης «ὡς ἡ ἄμμος τῆς
θαλάσσης».

Ἀς παρακολουθήσουμε μιά μικρή
ἐπιλογὴ ἀπὸ κείμενα πού ἀναφέρον-
ται στήν ἐκφραση αὕτη:

Γένεσις: «Σὺ δέ εἶπας, βέβαια θέ-
λω σε ἀγαθοποιῆσαι καί θέλω κατα-
στήσει τό σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμο
τῆς θαλάσσης, ἥτις ἐκ τοῦ πληθους
δέν δύναται ἀριθμηθῆ».

Γένεσις: «Καί συνήγαγεν ὁ Ἰωσήφ
σίτον ὡς τὴν ἄμμο τῆς θαλάσσης
πολὺν σφόδρα, ὥστε ἔπαυε νά μετρή
αὐτόν, διότι ἦτο ἀμέτρητος».

Κριταί: «Ὁ δὲ Μαδιάμ καί ὁ Ἀμα-
λὴκ καί πάντες οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατο-
λῆς ἦσαν ἐξηπλωμένοι ἐν τῇ κοιλίᾳ
ὡς ἀκρίδες κατά τό πληθος. Καί αἱ
κάμηλοι αὐτῶν ἀναρίθμητοι ὡς ἡ ἄμ-
μος παρά τό χεῖλος τῆς θαλάσσης
κατά τό πληθος».

Ψαλμοί: «Καί ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς
κρέας ὡς τό χῶμα καί πετεινά πτερω-
τά ὡς τὴν ἄμμο τῆς θαλάσσης».

Ἡσαΐας: «Τό ὑπόλοιπον θέλει ἐπι-
στρέψει, τό ὑπόλοιπον τοῦ Ἰακώβ,

πρός τόν ισχυρόν 'Ιακώβ, εἶναι ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ὑπόλοιπον ἐξ αὐτῶν θέλει ἐπιστρέψει. Ἡ ἀποφασισθεῖσα κατανάλωσις, θέλει συντελεσθεῖ ἐν δικαιοσύνῃ».

Ἱερεμίας: «Αἱ χῆραι αὐτῶν ἐπληθύνθησαν ἐνώπιόν μου ὑπέρ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Ἐφερα ἐπ' αὐτοὺς, ἐπὶ τὰς μητέρας τῶν νέων, λεηλάτην ἐν μεσημβρία».

Ὡσηέ: «Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ θέλει εἶσθαι ὡς ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἥτις δὲν δύναται νὰ μετρηθῇ οὐδὲ νὰ ἐξαριθμηθῇ».

Παρόμοιες ἐκφράσεις συναντοῦμε καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη, πού ὅπως εἶναι φυσικό, ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους στὴν ἴδια πηγὴ, τὴ Βίβλο.

Παῦλος: «Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ: ἐάν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται».

Παῦλος: «Διὸ καὶ ἄφ' ἐνός ἐγεννήθησαν καὶ ταῦτα νεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει καὶ ὡς ἡ ἄμμος, ἡ παρά τὸ χέλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος».

Ἀποκάλυψις Ἰωάννου: «Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γῶγ καὶ τὸν Μαγῶγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον ὃν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης».

(Ὁ κ. **Ἐσδράς Δ. Μωυσῆς** εἶναι ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης)

Ὁρθόδοξος ἱερέας με φίλο του Ραββίνο στὴν Ἱερουσαλὴμ.

Ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ...

Ἀπὸ ἄρθρο τοῦ κ. **Ἀγ. Φαράκου** («Βραδυνή» 6.12.1987) ἀναδημοσιεύουμε τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα γιὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὸ χῶρο συνυπάρξεως τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν:

«Τρεῖς θρησκείες, πέντε πολιτισμοί, δεκαεννέα πόλεμοι, ἐννέα κατακτήσεις, μὲ μιά φράση 2.500 χρόνια ἱστορίας, βρίσκονται ἀντιμέτωποι, ὅταν σταθεῖς ἀπέναντι στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Παλαιοῦ Τείχους: Ἡ Ἱερουσαλὴμ σὲ καλωσορίζει μὲ συγκατάβαση, γνωρίζοντας τὴν αἰωνιότητά της, συμβιβαστικὴ καὶ γεμάτη καλωσύνη, ἀπέναντι τοῦ «ἀναλώσιμου» ἐπισκέπτη της. Πέρσες, Ἀσσύριοι, Χαλδαῖοι, Ἑβραῖοι, Ἕλληνες, Ρωμαῖοι, Φοῖνικες, Τούρκοι, Σταυροφόροι τοῦ Χριστοῦ, Αἰγύπτιοι καὶ πάλι Τούρκοι καὶ πάλι Χριστιανοί — Βρετανοὶ αὐτὴ τὴ φορὰ — κατέκτησαν στὴν πορεία τῶν αἰώνων τὴν πόλη καὶ κατακτήθηκαν ἀπὸ αὐτήν...

Τρεῖς θρησκείες ὑπάρχουν καὶ συνυπάρχουν σήμερα στὴν Ἱερουσαλὴμ — εἶναι ἀπλούστατα οἱ τρεῖς ἀπὸ τίς τέσσερις συνολικὰ παλαιές, σημερινές καὶ αἰώνιες θρησκείες τῆς Ἀνθρωπότητος. Ὁ Χριστιανισμός, ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Ἰσλαμισμός «διαβιοῦν» σήμερα μὲ τὴν καλύτερὴ ἔννοια τῆς λέξεως στὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ διαβρωτικὴ δύναμή τους ὡδήγησε στὴ συνύπαρξη τῶν ἑτερόκλητων στοιχείων πού τίς ἀπαρτίζουν. Πέραν καὶ ὑπεράνω κάθε πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς διαμάχης καὶ κάθε «λογαριασμοῦ» πού ὑποτίθεται ὅτι πρέπει κάποια στιγμή νὰ ἐκκαθαρισθεῖ, εἴτε μὲ τὴ δύναμη τῶν ὁπλῶν, ἢ στοῦ τραπέζι κάποιων διαπραγματεύσεων.

Ἡ δύναμη τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς σημερινῆς «ιερῆς», γιὰ τρεῖς θρησκείες, πόλεως παραμένει ἀναλλοίωτη!

Γιὰ τῆς ἐπαγγελίας γιὰ τοὺς Ἑβραίους, οὐσιαστικὸ λίκνο τοῦ πολιτισμοῦ τριῶν ἡπείρων, ἀποφασιστικὸ σταυροδρόμι στὴν πορεία τῆς Ἀνθρωπότητος, πού εἶναι συνώνυμη τῆς ἱστορίας, Ἅγιοι Τόποι γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς, μῆλον τῆς Ἐριδος τῶν πάντων, ἡ γῆ τῶν «πατέρων» τους γιὰ τοὺς Παλαιστίνιους, πού τὴν ἐποίκησαν ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴ σπάθη τῶν περιστάσεων μουσουλμάνων κατακτητῶν της, αὐτοὶ οἱ Τόποι ὅπου ἐπέστρεψε ὁ Μωυσῆς καὶ ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, δικαιολογοῦν ὅσο τίποτε ἄλλο καὶ ὅσο πουθενά ἄλλο τὸ «Εἰρήνη ὑμῖν».

Γιὰ τὸν Ἑβραῖο βουλευτὴ Ραφαὴλ Φελοῦς

Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «**Τότε**» (Ἰανουάριος 1988), ἀναδημοσιεύουμε τὴν παρακάτω ἐπιστολὴ τοῦ κ. Γ.-Λ. Π. Δαμασκόπουλου:

«Στὸ τεῦχος 29/1987, στὴ συνέντευξη πού πῆρε ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Στίνα ὁ συνεργάτης σας κ. Σπ. Ζηνιάτης, δημοσιεύεται μιά φωτογραφία ἀπὸ τίς βουλευτικὲς ἐκλογές τοῦ 1926 στὴν Κέρκυρα. Στὴ φωτογραφία αὐτὴ περιλαμβάνεται καὶ ὁ κομμουνιστής, στέλεχος τοῦ ΚΚΕ στὰ Τρίκαλα, Ρ. Φελοῦς. Τὸν Ραφαὴλ Φελοῦς γνώρισα ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα πού φθάσαμε στὰ Τρίκαλα (9.2.1942), ὅταν φιλοξενηθήκαμε στοῦ σπίτι του μερικὸς μῆνες, στὴν ἑβραϊκὴ συνοικία τῆς πόλης (ὄχι τυχαία βέβαια...).

Μοῦ εἶχε κάνει ἐντύπωση ἡ ἀνθρωπιά του καὶ ἡ γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρα του. Ἐφτιαχνε νήματα. Πολλές φορές μὲ ἔστειλε μὲ τρόφιμα ἢ κάρβουνα στὰ σπίτια, μὲ τὴν ἐντολή, ἀν ἐρωτηθῶ, νὰ μὴν πῶ ποίος τὰ στέλνει. Ἀκόμα, θυμάμαι τὴ μεγάλη ἀγάπη πού εἶχε στὴ γυναῖκα του Μαρίκα καὶ τὴν προσήλωση στὴ θρησκεία του, ἀφοῦ ἀπὸ Παρασκευὴ βράδυ μέχρι Σάββατο βράδυ οὔτε τὴ σόμπα του δὲν ἀναβε. Αὐτὰ ἔχουν χαραχθεῖ στὴ μνήμη μου γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Ραφαὴλ Φελοῦς.

Εἶναι θεῖος τῆς γνωστῆς ἀγωνίστριας Ἀλέγρας Σκύπτη, ὅπως ἡ ἴδια μοῦ εἶχε πεί.

Γιωσέφ 'Ελιγιά (1901 - 1931)

Του κ. ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΑΨΙΤΗ

Ο 'Ελιγιά υπήρξεν ὁ γλυκύτατος καρπὸς ἀπὸ τὴν ἔνωση δυὸ πανάρχαιων καὶ μεγάλων πολιτισμῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ.

Ἀπὸ τὸ ἀθάνατο σύμβολο τῆς Ἀκρόπολης ἔλαμψε ἡ ἰδέα μὲ τὴ μορφὴ τοῦ κάλλους καὶ ὑψώθηκε ἡ ὁμορφιά σὲ πῶς ψηλὸ θεϊκὸ θρόνῳ μὲ τὸ κλασσικὸ καὶ ἀνθρωπιστικὸ μέτρο. Ὁ ἄνθρωπος λευτερώνεται, δίνει νόημα στὴ ζωὴ του καὶ προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ σύμβολο τῆς Σιών ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀτεμάτιστη ἔρημο τῆς Παλαιστίνης τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, τοῦ Ἰεχωβά, μὲ τὸ δόγμα τῆς ἁμαρτίας καὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς. Μὲ τὸ ἠθικὸ τῆς μεγαλειῶς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀναπλάθεται καὶ καλεῖται σὲ κάθε στιγμή στὴν καθάρση.

Ὁ ἑλληνισμὸς ἀνάγκασε ἀργότερα τὴ θρησκεία (τὸ Χριστιανισμὸ), νὰ φιλοσοφήσει, νὰ γίνῃ λόγος καὶ ν' ἀποχτήσει ἔτσι παγκόσμια μορφὴ.

Μὲ τὴν ἔνωση αὐτὴ τῶν δύο ἰδεωδῶν, Ἀκρόπολης - Σιών, μὲ τὴν τέχνη δηλαδὴ καὶ τὴ θρησκεία, ἡ συνειδησὴ ἔφτασε σὲ μιὰ αὐτάρκεια καὶ ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὸ βαθύ του συναίσθημα, πλησίασε τὸ θεό, ὁ ὁποῖος στᾶζει στὴν ψυχὴ του τὴ γαλήνη.

Αὐτὴ τὴν ἀκτινοβολία φέρνει σάν ἱερὴ κληρονομιά ὁ 'Ελιγιά. Φιλοσοφικὴ σκέψη, βιβλικὴ μακαριότητα, ἐξαγνισμένος ἑαυτὸς καὶ λάτρης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ σοφίας. Ἔτσι, νωρὶς νοιώθει τὴν ἀποστολή του, τὴ θέσιν τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ.

Βλέπει τὴν ἐποχὴ του ἀναστρεφ., ἀδύνατη νὰ μετρήσῃ τὴν ἀξία τοῦ παρελθόντος, νὰ σμίξῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονία ἐνὸς ἀφθάρτου, πανάρχαιου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνίκανη ἀκόμη νὰ στήσῃ στὴν ἀπεραντοσύνη καινούργια λαμπερὰ ἀστέρια.

Καὶ ἀπὸ τὰ σωριασμένα σύμβολα ἀκούγεται μελωδικὴ ἡ φωνὴ του, πού ζητᾷ σὲ μιὰ παγκόσμια ἁρμονία νὰ ὑψώσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἀκατάλυτο πνευματικὸ σύμβολο, πέρα ἀπὸ τὰ πάθη, τίς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τίς ἀντιξοότητες τῆς ὑλιστικῆς ζωῆς:

*Πόσες φορές θυμήθηκα τὰ λόγια σου, Θεῖε Μωυσῆ,
κι ἐσένα Ἀμνὲ τρισμάκαρε κι ἄγγε τοῦ Μαρτυρίου!
Ὁχι μονάχα μὲ ψωμάκι ὁ ἄνθρωπος θὰ ζῇ
παρὰ καὶ μ' ὅτι φθέγγεται τὸ στόμα τοῦ Κυρίου...*

Καὶ μὲ τὴν ἀναπόληση τῶν θεῶν λόγων τοῦ Μωυσῆ καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὁ ποιητὴς νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ στραφῇ στοὺς σύγχρονους του, πού πορεύονται χωρὶς ἰδανικά, πάντα μικρόψυχοι καὶ δειλοί:

*Πάντα δειλοί, μικρόψυχοι, σάν τὸ γαϊδούρι ἐμεῖς,
μιὰ εἰκόνα σταύλου ἐκρίβαμε μερонуχτὶς καὶ σκόλη,
στ' ἄχαρά καὶ στ' ἀφώτιστα τῆς μαύρης μας ψυχῆς
τοῦ πόθου μας κρυφὸ ἵνδαλμα κι ἡ ἀπαντοχὴ μας ὅλη.*

Καὶ ἀπὸ τὸ στίχο του ἀκούγεται γλυκὸς ἀνασασμὸς, ἡ ἰδέα, μιὰ καθολικὴ ἰδέα μὲ ἁρμονία καὶ αὐτάρκεια, πού θὰ λευτερώσῃ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ὕλης καὶ τῆς ἀνωνυμίας. Ἐδῶ ὁ 'Ελιγιά βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἑγέλου, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ

γνωστικὴ ἰδέα. Ἐδῶ ἡ φιλοσοφία ξεπερνᾷ τὴ θρησκεία καὶ τὴν τέχνη καὶ ὁ ἄνθρωπος λευτερώνεται μὲ τὴν αὐτογνωσίαν τοῦ πνεύματος. Ἡ ἠθικὴ ἀξία εἶναι συνδυασμένη μὲ τὸν ἰδανικὸ σκοπὸ καὶ ἡ τελειότητα τῆς ἠθικῆς πραγματοποιεῖται στὸ μέλλον. Ἔτσι βλέπει ὁ 'Ελιγιά τὴν ἀρετὴ νὰ στεφανώνει τὸν ἱππότη πού ἐνσαρκώνει τὸ ἰδανικὸ κι ἔρχεται ἀπὸ οὐράνιες χώρες καβαλλάρης στὸ ἄνθρωπινόν της ἰδέας:

*Κάποτε ἱππότης ἀστρομέτωπος τὸ ἰδανικὸ
μέσ' ἀπὸ χώρες μακρινὰς κι οὐρανικὰς ἐφάνη
περήφανος καὶ σὲ τὴν ἰδέαν τὸ φτερωτὸ
φορῶντας τὸ τρισάχτιδο τῆς ἀρετῆς στεφάνι.*

Μὲ τὸ ἔργο του, ὁ 'Ελιγιά ἐξαίρει τὴ σημασίαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ λατρεύει τίς ἀπόλυτες ἀξίες, τὴ θρησκείαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο πού ὁδήγησε τοὺς λαοὺς ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους κατάστασιν πρὸς τὴ συνειδησὴ τῆς ἐλευθερίας. Κι ἐδῶ παρουσιάζεται ὁπαδὸς τοῦ Ἑγέλου, μὲ τὸν ἰδεαλιστικὸν τρόπο τοῦ ὁποῖου ἐρμηνεύει τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασιν σὲ σχετικὴν τὴν ὁμιλίαν τῆς 25 Μάρτη, ὅπου εἶδε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν νὰ «προβάλλῃ μὲ τὴν μεγαλειώδη καὶ κραταίαν πανοπλίαν τῶν ἠθικῶν ἀξιών» καὶ ὅχι μὲ ὑλιστικὰ αἰτία. Δὲν τοῦ ταιριάζει τοῦ 'Ελιγιά ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Μαρξιστῆ πού τοῦ ἀπέδωκε ὁ κύκλος τῶν Ἑβραίων τῶν Γιαννίνων, πού δὲν τὸν ἐνοιῶσε καὶ τὸν ἀνάγκασε ἔτσι, μὲ τόσο τραγικὰς συνέπειες, νὰ ἐκπαρτιστεῖ.

Ὁ 'Ελιγιά υπήρξε ἰδεαλιστὴς φιλόσοφος καὶ μεγάλος ἀνθρωπιστὴς. Ὁ πρόωρος χαμὸς του ἦταν μιὰ μεγάλη ἀπώλεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Γιατὶ εἶχε τόσα ἀκόμη νὰ δώσῃ.

* * *

Κυριαρχεῖ στὸ ποιητικὸν ἔργο τοῦ 'Ελιγιά ἡ μελαγχολία. Ὁ ποιητὴς ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ νεοελληνικοῦ πεσσιμισμοῦ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ αἰῶνα του. Μά ἐδῶ δὲν ἔχουμε μιὰ ἀπαισιόδοξον διάθεσιν ἀπὸ μίμησιν.

Ἡ νιότη, οἱ ἀνικανοποίητοι πόθοι, ἡ φτώχεια, τὸ στε-

νόκαρδο περιβάλλον των όμοιόθρησκων του, του δημιουργούν ένα μελαγχολικό κλίμα.

Μά ό 'Ελιγιά δέν είναι ό τραγικός. Παραδέχεται τή ζωή όπως του έρχεται. Δέν έναντιώνεται στη μοίρα καί ύπομένει:

«Μόνο κοιτώ κατάματα
τόν πόνο καί σωπαίνω».

Γεννημένος στά Γιάννινα τό 1901, ό 'Ιωσήφ 'Ηλία Καπούλιας (τό 'Ελιγιά είναι τό φιλολογικό του ψευδώνυμο) ζυμώθηκε από τήν παιδική του ήλικία μέ τόν πόνο. Παλεύει μέ τή φτώχεια, αλλά καί μέ τίς προλήψεις. Όρθώνει έλευθερωμένο τόν έαυτό του στους κρατούντες τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας καί ξεμακραίνει απ' τήν παράδοσή της. Έτσι, αναγκάζεται νωρίς νά φύγει από τ' αγαπημένα του Γιάννινα πού τόσο τραγούδησε.

Στήν 'Αθήνα έγινε πολύτιμος συνεργάτης των περιοδικών «Νουμάς», περιοδικό τής «Μεγάλης 'Ελληνικής 'Εγκυκλοπαιδείας» καί τής «Ν. Έστίας» κ.ά. Παρακολουθεί μετά από τόση κόπωση τά νυχτερινά μαθήματα τής Γαλλικής 'Ακαδημίας, τής όποίας σύντομα γίνεται πτυχιούχος. 'Αγωνίζεται γιά μία θέση καί μέ δυσκολία κατορθώνει νά διοριστεί καθηγητής στό Γυμνάσιο του Κιλκίς.

Έξνος από τό πνευματικό περιβάλλον των 'Αθηνών, ζει τήν εκπαιδευτική έπαρχιακή ζωή. 'Η ζωή όργιάζει γύρω του, νοιώθει τά ρίγη τής άνοιξης, νοιώθει τή χαρά νά τόν προσκαλεί καί μένει δέσμιος στό Κιλκίς. Κι ένα άληθινό κλάμμα ξεσπάει στους στίχους του:

Σάν τό έρμπούλι όλονυχτίς πού ξαγρυπνά καί κλαίει
μοιάζεις ψυχή μου. Πάει καί πάει τό γέλιο τ' 'Απριλίου.
Τραγουδι θλιβερό άγροικώ, τό δάκρυ σου νά ρέη,
κι ή Μοίρα σου σέ μιά γωνιά νά σου κρατά τό 'Ισο.
Δέν είσαι σύ, ώ μονάκριβη, πού κάποτε είχες ψάλει
φαιδρό τραγούδι στη χαρά μέ τήν τρελλή σου φλόγα;
Δέν είσαι σύ πού άγκάλιασες τής Λεβεντιάς τά κάλλη,
καί τ' άγιο γάλα έβύζαγες απ' τής 'Αλκής τή ρόγα;
Τάχα καί Σύ δέν έννοιωσες κάποια φορά, ώ ψυχή μου,
τ' άντρειωμένα σου φτερά νά λάμπουν στον αϊθέρα;
Κι άν τώρα σκιάχτρο σέρνεσαι στα σκότη μιάς έρήμου,
πάλε ψυχή γοργά γοργά θά γλυκοφέξη ή μέρα.
Κι άν τώρα καταπάνω σου χυμάει τ' άστροπελέκι,
σκιαγμένο άλάφι, μή δειλιάς, κι ή μόρα θά περάση...
Ψυχή δέν είσαι μοναχή, δίπλα σέ παρστέκει
πονόψυχη κάποια 'Αδελφή στού πόνου τό γιορτάσι.

Μά ούτε ή μέρα πού τόσο πρόσμενε ό ποιητής γλυκόφεξε, ούτε ή μόρα πέρασε. Γιατί ό 'Ελιγιά δέν γρονθοκοπήθηκε μέ τή μοίρα, γιατί ύπέμενε καί πρόσμενε.

Στερνή φορά τίς σαγητιές του άβρου καημού σου μέτρα,
ώ ποιητή! Μ' ένα πικρό χαμόγελο θλιφτό,
πνίξε βαθιά σου τό λυγμό, κάνε καρδιά σάν πέτρα
καί δέξου άλλοι! Τής Μοίρας τό γραφτό.

Δέν έναντιώθηκε ό ποιητής στό γραφτό του καί τό δέχεται μέ έγκαρτέρηση. Μά είναι στιγμές πού ή ύπομονή έξαντλείται καί ξεσχίζει τή γαλήνη ή σπαραχτική κραυγή ενός ανθρώπου πού πονάει:

Ω! πόσο όδυνηρό κι άπαίσιο
Σ' ένα στενό, σκοτεινό πλαίσιο
'Η ζωή σου νά κυλά όκνη!
'Η άνία τόν θρήνο ν' άρχινάη
Καί σβούρα νά στριφογυρνάη

Στόν 'Ιδιο άξονα ή ψυχή.

Πουρνό, βραδυ, γιά τό σχολείο
Καί του φωκίτη τό βιβλίο
Νά κουβαλās πάντα μαζί
Κι όλομερίς ν' άναρωτιέσαι
Στόν κύο βούρκο πού κυλιέσαι,
«Νά ζή κανείς, ή νά μή ζή».

Κι ή πονεμένη του κραυγή γίνεται άκόμη, πιό γοερή στό ποιήμα του «Κιλκίς»:

Ό 'Απρίλης νά κρυφογελά, κι ό πόθος νά σπαρτάρη
Στό χάδι μιάς άπαντοχής,
'Η φύση γύρω σου νά όργά στην πράσινή της χάρη,
— Κι έσύ φτωχέ μου στό Κιλκίς!
Κάπου δυό μάτια γαλανά τό φώς νά χαιρετίζουν
Κάπου τό γάλα τής άλκής
'Η νιότη νά βυζαίνει τά πουλιά νά τετερίζουν
— Κι έσύ φτωχέ μου στό Κιλκίς!
Κάπου ή ζωή νά ξεχειλίξη άσπένδωτη κι άκράτη,
στη λάμψη μιάς άνατολής
Κι έσύ φτωχέ, μέ τή βαρυστημένη του άκαμάτη
ψυχή — νά ζής μέσ' τό Κιλκίς.

Ό 'Ελιγιά βλέπει πάντα μπροστά του νά όρθώνεται τό άνελέητο πρόσωπο τής μοίρας, τήν όποία πιστεύει πως κανένας δέν μπορεί νά ξεφύγει. Κι άν άκόμη ξεπεράσεις τά ανθρώπινα μέτρα καί ύψωθείς στίς άητοκορφές, τού γίνεται συνείδηση πως ή γκρεμιστείς.

Αυτός είναι ό Νόμος καί μοναδική άμυνα ή περίσκεψη. Μιά σύναυση, όμως, πού νά μή σέ κάνει δειλό, αλλά νά σέ όδηγει νά αντιπαρατάξεις στά χτυπήματα τής μοίρας τήν καρτερία. "Ενα όπλο πού χρειάζεται άλύγιστη δύναμη, πού φανερώνει γενναίο άντίκρουμα τής ζωής. Έξαρση καί άνάταση πού τά 'καμε πράξη ό ποιητής.

Μέ τόν έρωτα άντικρύζει ό ποιητής τή μοίρα του. Στους λυρικούς του στίχους ύπάρχει ό άνθρωπος στό πιό πλατύ του νόημα, ή φύση μέ τίς όμορφίες τής Γιαννιώτικης λίμνης καί τής ήπειρωτικής άρμονίας, ή άγάπη τής μάνας, τό 'Ιστορικό στοιχείο καί πιό κυριαρχικά τό πρόσωπο τής γυναίκας. Στήν όμορφιά τής γυναίκας όλοκληρώνεται ή συνείδηση τής όμορφιάς. Στήν έρωτική του ποίηση συναντάμε 'Ιδεαλιστική έξαρση:

"Ω άγάπη! Όπως κι άν έφτασες, χαρά στον έρχομό σου.
Κι άς είσαι χάραμα ζωής, γιά τής ζωής μαυρίλα.
Καλώς τηνε! Καί μονάχα σά μιά σταλίδα δρόσου.
Τή μέθη στάλαξε γλυκά μέσ' τής καρδιάς τά φύλλα.

'Η άγάπη γιά τή γυναίκα είναι ένα γλυκό όνειρο μέσα στα πλάτια του άπείρου. Είναι ένα κάλεσμα προς τή ζωή, ένα τρικύμισμα αισιοδοξίας.

Κύμα ξανθό οι άνθόκαμποι κι άνάλυωτο χρυσάφι
Κι ή Γής, γιά μιάς τρανής γιορτής τό γλέντι στολισμένη.
Μεσούρανα ό ξανθός Θεός κερνά στην οίκουμένη.
Τή νέα ζωή, χρυσή σπουδή, από θεϊκό πειράφι.
'Ελα ξανθιά καί μείς σ' τ' άγνό τής φύσης τό γιορτάσι.
Τής νιότης μας ν' άδειάσουμε τό κρούσταλο ποτήρι.
Πρίν σβήση άργά ό τρελλός ήχος σ' τ' ώραιο τό πανηγύρι.
Πρίν άρμενίσουν τά όνειρα κι ή μόρα μās προφθάση.

Σ ε μερικά ποιήματά του, ή άγάπη γιά τή γυναίκα είναι «μιά λάγνη πάθηση», είναι ένα δυνατό αίσθημα, είναι ό φλογερός πόθος.

Γλυκά τό κυματόσαρκο βεργολιγάει κορμί της
 "Η λάγνα ωραιόστηθη Γκουλσούμ με την κρουστή τή ρόγα
 Καί νοιώθουν οι λεβεντονιοί, μέσ' την τρελλή όρμή της
 Να σιγολυώνουν οι καρδιές, κερί μέσα στη φλόγα...
 "Αμάν!.. αμάν!.. στο λίγυσμα, στο σείσμο τό ναζιάρικο
 "Όλων τὰ φρένα άκινητούν σ' αλλοιώτικο μεθύσι
 Κι όλοι ποθούν γιά τό φιλή. Μα τό φιλή ζαλιάρικο
 Δέν έρχεται, τὰ διψασμένα χείλη νά δροσίση.

Στήν έρωτική του ποίηση ή γυναίκα κυριαρχεί έξιδα-
 κευμένη μέ τὰ αίσθητικά του στοιχεία, τὰ καλλιτεχνικά
 του αίτήματα πού έξευγενίζουν τήν ψυχή, μέ τή θύμηση
 πού εξαυλώνει τίς έρωτικές συγκινήσεις του, μέ τή γλυ-
 κειά καί θεία μορφή της Ρεβέκκας:

Κι ήταν τό δέϊλι μάγεμα, κι ήταν τό δέϊλι γλύκα
 Καί πρόβαλεν ή λιγερή μέ τό σταμνί Ρεβέκκα,
 Του παραδείσου διάπλατα οί χρυσοπύλες άνοίγαν
 στό δροσερό τό διάβα της, στη γλύκα των ματιών της
 — κόρη καμάρι του σπιτιού.

Τή γυναίκα ό "Ελιγιά τήν έκαμε σύμβολο ζωής γι' αυτό
 καί από τούς λυρικούς του στίχους χύνεται μία θλίψη
 ταυτόσημη μέ τήν τραγωδία τής ζωής του.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

"Ημουν κι εγώ παιδάκι έναν καιρό
 καί μ' είχε κανακάρη της ή Μούσα.
 "Ημουν κι εγώ πουλάκι έναν καιρό
 καί τραγουδούσα.

Γιά μιās γαλανομάτας τό φιλή
 γιά μιās φεγγαροπρόσωπης τή χάρη,
 γινόταν ή καρδούλα μου βιολί
 κι ό πόθος μου δοξάρι.

Κρίνα χιονάτα εκεί, ζουμπούλια έδω
 καί κιτρολεμονιές όλόγυρά μου
 κι εγώ νά τραγουδω, νά τραγουδω
 τόν έρωτά μου.

...Στό παιδικό γιορτάσι τό ξανθό
 είδα μιά χρυσαυγούλα νά προβάλης
 Ρεβέκκα, έσένα, ξωτικών άνθό
 πλάι μου νά πάλληξ...

Κι είπα: Δόξα σε Σένα, Δημιουργέ
 γιά τόν άνθό πού μ' άφηκες νά δρέψω!
 "Άλλη ποιά χάρη μου 'μεινε, Γιαχβέ
 νά σου γυρέψω;

— Μά φύσηξε, μιá μέρα, τρισαλλί
 Λίβας άπ' τής "Ανατολής τὰ βάθη
 κι έπεσε τό λουλούδι καί μαράθη,
 καί ράισε τό φτωχό μου τό βιολί.

Κι έτσι έρμον στή γωνιά καί ξεχασμένο,
 μ' άφησε πιά καί ή Μούσα ένα σπερνό
 — Καί δε θρηνώ, ούδέ κλαίω, μόνο κυττώ
 κατάματα τόν πόνο καί σωπαίνω.

"Ένα άλλο στοιχείο πού ξεχύνεται από τήν ποίηση του
 "Ελιγιά είναι τό ιστορικό. Τά βιβλικά χρόνια γίνονται μό-
 νιμο καί αγαπημένο του κλίμα. Τά ζωντανεύει από τὰ βά-
 θη των αιώνων, χρωματίζει τή νεκρή εποχή τους, τὰ προ-
 σαρμώνει στό πνεύμα του καιρού του καί σκορπάει όχι
 μόνο τή συγκίνηση καί τὰ ρίγη τής άμάραντης μνήμης,
 αλλά καί τήν αίσιοδοξία γιά τήν έθνική τους άνάσταση.
 Στά ποιήματά του αυτά άπαντιέται ό συμβολισμός κι ό

φιλοσοφικός στοχασμός.

"Ο "Ελιγιά ύπήρξε ό πρώτος μεταφραστής τής "Εβραϊ-
 κής ποίησης στήν "Ελληνική. Σέ καθάριους δεκαπεντα-
 σύλλαβους καί μέ τόν πλούτο καί τήν άρμονία των λέξε-
 ων τής δημοτικής, έκανε άληθινή άναδημιουργία, δέν
 μετέφρασε, αλλά έδωκε πρωτότυπο έργο.

Τό Δευτερονόμιο, τό "Άσμα "Ασμάτων, ή Ρούθ, οί Ψαλ-
 μοί, ό "Ιωνάς, μεταφρασμένα από τόν "Ελιγιά έγιναν
 πραγματικά διαμάντια τής ελληνικής ποίησης:

(“Απόσπασμα από τό «"Άσμα "Ασμάτων»):
 Μέ των χειλιών σου τὰ φιλάκια πότισέ με
 "Τί πίο γλυκά τὰ χάδια σου κι άπ' τό γλυκό κρασάκι
 Βαρεία ζαλίζουνε τὰ μύρα σου, καί τ' όνομά σου
 Είναι κι αυτό μυρωδικό πού ξεχειλίζει
 Γι' αυτό οί κοπέλες σ' έχουν αγαπήσει.

Είσαι όμορφη καλή μου, είσαι πεντάμορφη
 Τά μάτια σου περιστεριού ματάκια.
 Είσαι όμορφος καλέ μου φίλε, άχ! είσαι ζηλευτός.
 Τό δροσερό τριφύλλι είναι κλινάρι μας
 Τά κέδρα είναι του παλατιού μας τὰ δοκάρια
 Κι ή στέψη μας τὰ κυπαρίσσια.

Στήν ποίηση του "Ελιγιά ή άγάπη γιά τή μητέρα του έ-
 χει ιδιαίτερη θέση. "Η άγάπη του αυτή κι ό πόνος τής μά-
 νας του μάς δίνουν τήν πίο πλατειά διάσταση όπου χω-
 ράει όλάκερη ή ψυχή του καί τό πνεύμα του:

ΜΗΤΕΡΑ

"Αμέτρητο, ξετίμητο βλίσιδι είναι ή Στοργή σου
 Μανούλα πονεμένη.
 Καί τόν πικρό Σταυρό κι οί δυό στά χείλη τής "Αβύσσου
 Τραβούμε άποσταμένο.

Σαρκαστικά όχ' τό Γολγοθά μάς γνέφει ή Μοίρα, ώιμένα
 Τή ματωμένη στράτα
 Μ' άποσταμένη πιά ή ψυχούλα σου καί λαβωμένα
 Τά έρμα φτωχά μου νιάτα.

"Η μοναξιά κι ή ξενητιά, τή συντροφιά έχουν στήσει
 Μέσ' των ψυχών μας τ' άδεια!

— "Αχ πότε θα 'ρθη καί γιά μάς ένα άστρο νά φωτίση
 Τής ζωής μας τὰ σκοτάδια;».

— "Ω χρυσομάνα στοργικά, μανούλα πονεμένη
 "Η ζωή μή σέ λυγίζει.
 Μέσ' τής ελπίδας τό ναό ή ψυχή γονατισμένη
 Τό Θεό της άτενίζει.

Μέ τήν ποίηση του "Ελιγιά ή Μάνα στήνεται στό πίο
 ψηλό ήθικό βάθρο. Είναι τὰ μάτια τής ψυχής του. "Από
 τήν ξενητιά σ' αυτή στρέφεται ή σκέψη, στή Μάνα, τόν
 πίο πολύτιμο συνδετικό κρίκο τής οίκογένειας, τήν άγια
 Νύχτα του:

ΠΟΥΡΕΙΜ

...Μήτε κεριά άπ' τό συναγώγι άπόψε, μήτε λουλούδια
 Δέν θα σου φέρη ό γυιόκας σου μανούλα, κι αν δακρύσης
 Κατάκαρδα μή λυπηθής! "Η Μοίρα μου έτσι τ' ώρισε
 Κι ή φτώχεια, ή φτώχεια μάνα μου δέν ξέρει από συμπόνια...

"Η φυσιολατρεία είναι ένα άλλο κυρίαρχο πάλι στοι-
 χείο στήν ποίηση του "Ελιγιά. "Η άρρενωπή "Ηπειρωτική
 φύση, τὰ όμορφα Γιάννινα, ή γαληνεμένη λίμνη μέ τὰ
 χαλκοπράσινα νερά της, του έμπνέουν τούς πίο όμορ-
 φους στίχους:

— "Αχ παινεμένα Γιάννινα, ω άνθότοποι των όραμάτων
 πικρός τό πώς σάς άφησα καημός μέ βασανίζει...

Γιωσέφ 'Ελιγιά

Μιά πρόταση γιά τόν κ. Δήμαρχο Κιλκίς

ΑΝΕΚΑΘΕΝ μέ συγκινούν τά άφανή «δεύτερα» καί «τρίτα» πρόσωπα πού οί προβολείς τής δημοσιότητας τά προσπερνούν συνήθως. Κι άκόμα, τά πρόσωπα έκείνα πού, γιά όποιονδήποτε λόγο, ένών δέν διαθέτουν έμπράγματα προσωπικές καταθέσεις, έντούτοις μέ τή δημιουργική παρουσία τους καί μόνο άκτινοβολούν προσφέροντας πρόσφορο περιβάλλον γιά νά ώριμάσουν οί άλλοι.

Τελειώνοντας τό γυμνάσιο στό πνευματικά άνυδρο Κιλκίς τοῦ 1955, κανένας από τούς φιλόλογους μας καθηγητές δέν είχε τήν τρυφεράδα νά μās πεί μιά κουβέντα γιά τόν συνάδελφό τους καθηγητή τής Γαλλικής, τόν ποιητή Γιωσέφ 'Ελιγιά, πού ύπηρετήσε έκεί τό 1930 - 31. Έτσι, πολύ άργότερα, μέ κέρδισε ό 'Ισραηλίτης 'Ηπειρώτης, πού έφτασε στήν πατρίδα μου από τά Γιάννενα όπου γεννήθηκε τό 1901, όταν μοῦ μίλησε γιά τόν 'Ελιγιά ένας Έβραίος φίλος μαραγκός, πού μοῦ έτοιμαζε τελάρα γιά νά ζωγραφίζω, έκεί, γωνιά Μπιζανίου - Σπάρτης στήν προσφιλή 'Αγία Τριάδα τής Θεσσαλονίκης τοῦ '60. Τότε πρωτάκουσα ότι ό δυστυχής προσβλήθηκε από τύφο στό Κιλκίς καί πέ-

θανε στόν «Εύαγγελισμό» τήν Παρασκευή 29 'Ιουλίου 1931.

Στό άναμεταξύ, κάτι πληροφορήθηκα καί γιά τήν «Πρέβεζα» καί τόν Καρυωτάκη, κι ό επιπόλαιος, συνδύασα αυτόματα τούς δύο συνομηλικούς περίπου ποιητές, πού έκτοτε — τηρουμένων τών αναλογιών — έτσι μέ συντροφεύουν. Καί επιτέλους, είχα μπροστά μου ίσως τόν πρώτο, άν όχι τόν μοναδικό, πού έγραψε ποίημα μέ τίτλο τό «Κιλκίς».

Κύριε Δήμαρχε τοῦ Κιλκίς, άνάμεσα στό 1913, πού άπελευθερώθηκε ή πόλη μας, καί τό 1931 μεσολαβεί ένας άναριθμητισμός μονάχα, γι' αυτό λέω νά θυμηθούμε τόν ταπεινό Γιωσέφ 'Ελιγιά, προσφέροντας τό όνομά του σ' έναν ήσυχο δρόμο γύρω από τό παλιό γυμνάσιο, κυρίως γιά άνάπαυση δική μας, γιατί οί ποιητές δέν έχουν πού νά άναπαύσουν τήν ψυχή, παρά στή μνήμη τών έπερχομένων.

Κώστας Λαχάς
(Νέα, 20.7.1987)

*Ό έσύ Γλαυκή Παμβώτιδα, πού πλάι σου άναμετροῦσα
Όλους τούς χτύπους τής καρδιάς καί τό ρυθμό τής πλάσης
Γιά νά τά δέσω ταιριαχτά στής λύρας μου τά τέλια
Ό έσύ γλυκειά Παμβώτιδα — μέσ' τ' άναστρο σκοτάδι
Τής ξενιτιάς μου καί σ' άχρό κηπάρι τής ψυχής μου
Ένα γλαυκό καί πονεμένο άνθοχαμόγελο είσαι.*

(Νοσταλγία)

*Σέ ξαναβλέπω λιόκαλη Παμβώτιδα καί πάλι
— Ό αντίφεγγιά τοῦ ιδανικοῦ
Κι άναγαλλιάζει μου ή ψυχή στό πέτρινο άκρογιάλι
καί στό καθαριο πνέμα τοῦ γλαυκοῦ.*

(Γυρισμοί)

*Ό λίμνη, στά γλαυκά σου τά νερά
πόσα όνειρα παιδιάτικα λουσμένα
— Άχ πώς ροδογελοῦν τά περασμένα
Στῆς μνήμης τά γιγάντια τά φτερά.*

*Άπ' τό γαλάζιο κόρφο σου, ή χαρά
ή παιδική χαρά μου ξεπροβάλλει
Σεμνή, μέ τά σεμνά τρελλά της κάλλη
Μέ δύο ματάκια άθώα κι άστραφτερά.*

*Άχ πλάι σου, τά παλιά ζωντανεμένα
Ροδόπλαστα, φωτοπεριχυμένα
Στόν πόνο μου βοτάνι μαγικό.*

*Μά όταν γροικῶ νεκρά τά περασμένα,
Πώς νοιώθω νά δακρύζω, ὡ λίμνη οἶμένα,
Τῆς φαντασίας τό βλέμμα έκστατικό!*

(Παμβώτης)

Μέ στίχους λυρικώτατους, γνήσιους, μελωδικούς ό 'Ελιγιά άναδείχτηκε ό πιό πιστός έραστής καί γλυκός τραγουδιστής τής όμορφης καί ιστορικής Γαννιώτικης λίμνης, τής άτεμάχιστης καί ήρεμης Παμβώτιδας.

Μέ τήν ποίηση ό 'Ελιγιά γλύκανε τόν πόνο του τόν ά-

βάσταχτο, γαλήνεψε τόν έσωτερικό του κόσμο, μετουσίωσε τή ζωή του σέ καλλιτέχνημα καί άφηκε στούς έρχόμενους τό λεπτό άρωμά του.

Η γοητεία του, μέχρις ενός σημείου, όφείλεται καί στό γλωσσικό του όργανο. Η ήπειρωτική γλώσσα, ή μάνα του δημοτικού τραγουδιοῦ, ήχηρή καί εύπλαστη έδωκε στόν ποιητή όλες τίς προϋποθέσεις γιά τή διάρκεια τών μικρών καί τών μεγάλων, τή χάρη καί τήν όμορφιά τών ποιημάτων του.

Ό 'Ελιγιά είναι ένας περαστικός τής ζωής. Πέθανε μόλις τριάντα χρονών τό 1931 στόν «Εύαγγελισμό» στήν Άθήνα, όπου τόν έφεραν άρρωστο από τό Κιλκίς. Ήταν ένα μεγάλο καί άδολο παιδί, πού έκλεινε μέσα του τό έβραϊκό καί τό ελληνικό πνεῦμα:

*Κι ήρθες ὡ Μοῦσα ξελογιάστρα άθῶα κι άγνή
Στ' ὠραίο μεθύσι τοῦ καημοῦ καί τῆς ιδέας,
Μέ τῆς Έλλάδας τή μελίρρυτη φωνή
Καί μέ τῆς φλογερῆς ψυχῆς τῆς 'Ιουδαίας.*

Η ζωή του ύπῆρξε ένα άχτινοβόλημα ὕψηλων ήθικῶν διδαγμάτων. Ό σοφός κριτικός Κ.Θ. Δημαράς έγραψε στήν έφημερίδα «Πρωία» τῆς 1.8.1931 γιά τόν 'Ελιγιά: «Αὐτός ήταν ό άνθρωπος πού σβήνοντας λιγότεψε τίς ήθικές δυνάμεις τοῦ κόσμου όπου ζοῦμε». Πόσο μεγάλο δίκιο είχε. Γιατί ό ποιητής μέ τήν πίστη του στή ματαιότητα καί τήν άπεραντοσύνη, στίς ὕψηλές ήθικές αξίες καί τή λατρεία του γιά τόν άνθρωπο, έκλεινε μέσα του τόν έβραϊκό μυστικισμό, τήν αγάπη του γιά τήν όμορφιά, τόν πόθο καί τή χαρά γιά τή ζωή. Βυθίζεται στήν ελληνική φιλοσοφία καί έκδηλώνει χαρακτήρα Έλληνικό.

Οί έβραϊκές του μελέτες τόν φέρνουν κοντά στό Χριστό. Η ψυχή του ξαλαφρωμένη προσεύχεται καί συνθέτει τόν πιό κάτω ὕμνο:

ΙΗΣΟΥΣ

*Άπόψε ήρθα κι εγώ, γλυκέ άδερφέ τῆς Ναζωραίας,
βάρβαρα πάθη πνίγοντας έντός μου κι άγρια μίση,
νά κλάψω μπρός στό αἰμόφυρτο κορμί τῆς πλέον ὠραίας*

ΓΙΩΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

ψυχής, πού έχει ποτέ στόν κόσμο έτοϋτο άνθοβολήσει.

Τής Γαλιλαίας κρίνε σεμνέ, πρόσ τό λευκό τό φώς σου
πόσες φορές φτερούγισαν τών ταπεινών οί έλπίδες!
Πληθή σταυροί κατάντικρυ στηθήκαν στό δικό σου:
δικοί καί ξένοι οί Φαρισαίοι, αλί κι οί Σταυρωτήδες.

Δέν είσαι ό πρώτος, μήτε κι ό στερνός 'Εσταυρωμένος
γλυκέ 'Ιησού, στόν κόσμο αυτό της πίκρας καί του φθόνου·
κι όμως ή δόξα σου άσπιλη μέσ τών θνητών τό γένος:
Είσαι, δέν είσαι γιός Θεού — μά είσαι ό Θεός του πόνου!

Τό πιό φωτολουσμένο άκτινοβόλημα της όμορφιάς
της ψυχής, πού σβήνει τά πάθη, πού σβήνει τά μίση, πού
σμίγει άδελφικά τίς ψυχές, κάτω από τό άθάνατο πέπλο
της άρετής καί της αλήθειας. Μέ τούς παραπάνω στί-
χους ό 'Ελιγιά ύψώνεται Θεός.

*Ήταν 'Εβραίος ό 'Ελιγιά. Οί 'Εβραίοι τών 'Αθηνών μέ
στοργή καί πόνο κηδεύουν τό σώμα του, κερδίζουν τό
φθαρτό του σώμα:

Τό μεγάλο παιδί, τό αγαθό, τό πιστό,
πού ήταν όλος καρδιά, καλωσύνη,
άν κι 'Εβραίος, πάει νά βρής τό Χριστό,
στών ψυχών, πού τή λέν βιβλική, τή γαλήνη.

Μελετούσε τά 'Ιερά της Φυλής του βιβλία,
ποιητής καί σοφός, ό Γιώσεφ 'Ελιγιά.
Μιά Ρεβέκκα του άγνής καί τήν έψαλνε άγία,
σά Δαυίδ σέ μιάν άρπα γλυκειά.

Σέ χωριό μακρινόν ήταν δάσκαλος· Ξένο
κι έρμο ή άρρώστια τόν χτύπησε κεί.
Στήν 'Αθήνα τόν φέρανε ζωντανό - πεθαμένο
γιά νά σβήσει σέ μιά Κλινική.

Στήν κοιλάδα, πού λέν 'Ιωσαφάτ, πάει ή ψυχή του,
τό Χριστό πού αγαπούσε, πάει τώρα νά βρή.
Ήταν μέρα Σαββάτου, Ιερή... Τό κορμί του
τό σκεπάσανε μ' ένα σεντόνι μακρύ.

Τ' άλλο βράδι, μεσάνυχτα — φαναράκια κρατώντας
κι ό Ραββίνος νά λή καί νά λή —
τόν έπήραν, σκίες στό σκοτάδι γλιστρώντας,
τόν έπήραν καί πάνε οί 'Εβραίοι...

ΣΤ. ΔΑΦΝΗΣ

*Ήταν "Έλληνας ό 'Ελιγιά. Κι οί "Έλληνες, τά "Έλληνι-
κά Γράμματα, κέρδισαν τό ώραίο καί άφθαρτο πνεύμα
του...

(Από τό βιβλίό 'Ηπειρώτες Λυρικοί, 'Αθήνα, 1958 — "Άρθρο
γιά τόν Γ. 'Ελιγιά δημοσιεύθηκε στό «Χρονικά», τεύχος 51. Συμ-
πληρωματικά αναφέρεται ότι ό 'Ελιγιά υπήρξε συνεργάτης της
«Μεγάλης 'Ελληνικής 'Εγκυκλοπαιδείας» — Πυρσός).

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. 'Ιωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΕΒΡΑΪΚΕΣ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ:

Ο ιδρυτής
του όμώνυμου
Πρακτορείου

Καρικατούρα του βαρώνου
φόν Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ
από τό Vanity Fair,
του Λονδίνου (1872).

Ο βαρώνος φόν Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ (1816 -
1899) ίδρυσε τό γνωστό Πρακτορείο Ειδήσεων
πού φέρει άκόμα σήμερα τό όνομά του. Γεννήθη-
κε στό Κάσσελ της Γερμανίας μέ τό όνομα 'Ισαάκ Μπίρ
'Ιωσαφάτ καί τό 1829 άρχισε νά εργάζεται στήν τράπεζα
του θείου του στό Γκέτινγκεν. Έκεί γνώρισε τόν Κάρλ
Φρήντριχ Γκάους πού έκανε πειράματα στήν ήλεκτρο-
τηλεγραφία. Άργότερα έγκαταστάθηκε στό Βερολίνο,
τό δέ 1844 πήρε τό όνομα Ρώϋτερ.

Μετά από μιά άποτυχημένη προσπάθεια ίδρύσεως έ-
νός μικρού έκδοτικού οίκου, πήγε στό Παρίσι τό 1848.
Βλέποντας εκεί τή ζήτηση πού υπήρχε γιά πολιτικές ει-
δήσεις, αποφάσισε νά ξεκινήσει μιά καριέρα συγκεν-
τρώσεως αϋτών τών ειδήσεων. Ίδρυσε, λοιπόν, μιά ύπη-
ρεσία παροχής ειδήσεων πού άπευθυνόταν στίς έπαρ-
χιακές έφημερίδες της Γερμανίας, αλλά ή αύστηρότατη
πολιτική λογοκρισία του Λουδοβίκου Ναπολέοντος έθε-
σε τέρμα στή δραστηριότητά του. Ο Ρώϋτερ στάθηκε
πολύ τυχερός από τή σταδιακή εξάπλωση τών τηλεγρα-
φικών γραμμών καί τήν έλευθερία πού παρείχετο στίς
έμπορικές ειδήσεις. Έτσι, έθεσε τά θεμέλια μιάς ύπηρε-
σίας παροχής οικονομικών ειδήσεων μεταξύ "Ααχεν,
Γερμανίας καί Βελγίου, χρησιμοποιώντας περιστέρια ως
σύνδεσμο μέ τίς Βρυξέλλες. Στήν άρχή, περιοριζόταν
στό νά μεταδίδει έμπορικά τηλεγραφήματα, γρήγορα ό-
μως τό «Ρώϋτερς» πρόσθεσε ειδήσεις έξυπηρετώντας
πελάτες καί έφημερίδες στήν Εϋρώπη, τόν έπαρχιακό
Τύπο, καί από τό 1858, τίς ήμερήσιες έφημερίδες του
Λονδίνου, συμπεριλαμβανομένων τών «Τάιμς». Τό «Ρώϋ-
τερς» έστειλε ειδικό ανταποκριτή στόν άμερικανικό έμ-
φύλιο πόλεμο, καί έγκαθιστώντας δική του τηλεγραφική
γραμμή στήν ιρλανδική παράκτιο, κατόρθωσε νά μετα-
δώσει δύο ήμέρες νωρίτερα από τούς ανταγωνιστές του
τή δολοφονία του Λίνκολν τό 1865. Μέχρι τή δεκαετία
του 1870, τό «Ρώϋτερς» είχε έπεκτείνει τίς ύπηρεσίες
του στήν "Απω Ανατολή καί ήταν πιά τό μεγαλύτερο διε-
θνές ειδησεογραφικό πρακτορείο. Τό 1871, ό δούκας
του Σέιξ - Κόμπουργκ καί Γκόθα, 'Ερνέστος Β' άπένειμε
στόν Ρώϋτερ τόν τίτλο του βαρώνου, πού 20 χρόνια άρ-
γότερα αναγνώρισε ή βασίλισσα Βικτωρία. Τό 1878 άπο-
σύρθηκε από τήν ένεργό δράση καί τόν διαδέχθηκε ό
γιός του Χέρμπερτ (1847 - 1915). Η οικογενειακή σχέση
μέ τό ειδησεογραφικό πρακτορείο τερματίσθηκε μέ τόν
θάνατο του Χέρμπερτ, τό δέ Πρακτορείο Ρώϋτερς Α.Ε.
λειτούργησε υπό τή νέα του μορφή τό 1916.

Τιμήθηκαν γιατί έσωσαν Έβραίους κατά την Κατοχή

Από τό "Ίδρυμα ΓΙΑΝΤ ΒΑΣΕΜ"

Στις 21 Ιανουαρίου 1988, σέ μία πραγματικά σεμνή καί συγκινητική τελετή στό σπίτι του Διπλωματικού Αντιπροσώπου του Ισραήλ, πρέσβη κ. Μωσέ Γκιλμπόα, έγινε ή άπονομή του Μεταλλίου των Δικαιών των Έθνών σέ άτομα πού έσωσαν Έλληνες Έβραίους τό θρήσκευμα, κατά την Κατοχή.

Τό Μετάλλιο αυτό άπονέμεται από τό "Ίδρυμα Γιάντ Βασέμ (τό ειδικό Διεθνές "Ίδρυμα του Ισραήλ γιά τή διαιώνιση τής μνήμης των 6 εκατομμυρίων Έβραίων μαρτύρων πού έξοντώθηκαν από τούς Ναζί), ύστερα από λεπτομερή έλεγχο των στοιχείων τής προσφοράς του κάθε τιμωμένου.

Στήν τελετή παρέστησαν οι: δήμαρχοι Αθηναίων καί Πειραιώς κ.κ. Μ. Έβερτ καί Άνδρ. Άνδριανόπουλος, ό αντιδήμαρχος Αθηνών κ. Ζ. Χατζηφωτίου, ό π. Μελίων ως εκπρόσωπος του Άρχιεπισκόπου Αθηνών καί πάσης Ελλάδος κ. Σεραφείμ, ό Μητροπολίτης Ν. Σμύρνης κ. Αγαθάγγελος, ό διευθυντής Πρωτοκόλλου του ύπουργείου Έξωτερικών κ. Ηλιόπουλος καί άλλοι εκπρόσωποι του ίδιου ύπουργείου, οι επικεφαλής των έβραϊκών οργανώσεων των Αθηνών, ό πρόεδρος του "Συνδέσμου Ελλάς - Ισραήλ" κ. Δ. Νικολαΐδης καί άλλα μέλη του Συνδέσμου, δημοσιογράφοι καί βεβαίως, μέλη των οικογενειών πού διασώθηκαν από τούς τιμώμενους Έλληνες πολίτες.

Στήν όμιλία του, ό πρέσβης κ. Μ. Γκιλμπόα σημείωσε, εκτός των άλλων, καί τά παρακάτω:

«Τό άνευ προηγουμένου αυτό Όλοκαύτωμα των Έβραίων, πού δέν έχει άλλο παρόμοιο στήν ιστορία, σέ έκταση, ώμότητες, σύλληψη σχεδίου καί ακριβούς έπιστημονικής εκτέλεσης, έγινε δυνατό γιά όρισμένους λό-

γους:

1. Τό μίσος καί ή φαρμακερή προκατάληψη έναντίον των Έβραίων — φανερός καί κρυφός αντισημιτισμός —, πού εκδηλώθηκαν στή διάρκεια του Όλοκαυτώματος.

2. Τήν έγκατάλειψη των Έβραίων εκείνη τήν εποχή, οι όποιοι στή μεγάλη πλειοψηφία τους αϊφνιδιάστηκαν από τά γεγονότα καί δέν μπορούσαν νά πιστέψουν ότι ήταν δυνατόν νά υπάρξει ένας τέτοιος μηχανισμός καταστροφής καί έξόντωσης, βασισμένος στό μίσος καί τή βία. Οι Έβραίοι αυτοί δέν είχαν ούτε τήν ψυχολογική έτοιμότητα ούτε καί τή φυσική δυνατότητα νά προστατεύσουν τούς έαυτούς τους.

3. Τήν άπάθεια καί άδιαφορία τής πλειοψηφίας του κόσμου γιά τήν τραγωδία των Έβραίων καί ή άπραξία καί καθυστερημένη αντίδραση μπροστά στήν άποτελεσματική καί καλά στημένη δολοφονική μηχανή των Ναζί».

Έκ μέρους των τιμηθέντων, ό κ. Αθ. Έφραϊμογλου είπε μεταξύ άλλων χαρακτηριστικά:

«Αν κάποτε κάναμε τό καθήκον μας, βοηθώντας συνανθρώπους μας πού κινδύνευαν, άνταμειβήκαμε πλούσια γι' αυτό, όταν τούς ξαναείδαμε σώους καί υγιείς».

Οι τιμηθέντες είναι:

● **ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Εύαγγελία:** Η Εύαγγελία Γεωργιάδου έκρυψε κατά τή διάρκεια τής ναζιστικής Κατοχής στήν Ελλάδα τήν Υβέτ Βεντούρα Λεβή, ηλικίας τότε 8 χρονών, γιά έννα περίπου μήνες, θεωρώντας τήν πραγματικό τής παιδί. Όταν άρχισαν οι διωγμοί των Έβραίων, ή οικογένεια τής μικρής Υβέτ έφυγε από τά Χανιά, όπου ζούσε μόνιμα, καί ήρθε στήν Αθήνα προκειμένου νά κρυφτεί. Προσπαθώντας νά εξασφαλίσει

άσυλο, γυρνώντας από σπίτι σέ σπίτι, ή οικογένεια Βεντούρα διεπίστωσε ότι δύσκολο όσο καί επικίνδυνο είναι νά κινείται όμαδικά καί ζήτησε τή βοήθεια τής κας Εύαγγελίας Γεωργιάδου, ή όποια καί τήν προσέφερε αϋθόρμητα, άψηφώντας τόν θανάσιμο κίνδυνο πού διέτρεχε τόσο ή ίδια όσο καί ή οικογένειά της.

● **ΕΦΡΑΙΜΟΓΛΟΥ Άθανάσιος:** Ό Άθανάσιος Έφραϊμογλου, παρά τούς κινδύνους πού αντιμετώπιζε εξαιτίας των σαφών γερμανικών εντολών νά μήν κρύβει κανείς Έβραίους, βοήθησε μέ κίνδυνο τής ζωής του τήν οικογένεια Γκορμεζάνο νά προσπαθήσει νά διαφύγει στή Μέση Ανατολή καί όταν αυτό δέν έπετεύχθη καί συνελήφθησαν, εκείνος κατάφερε νά τούς άπελευθερώσει καί νά τούς προσφέρει άσυλο, οικονομική βοήθεια καί έλπίδα γιά ζωή.

● **ΚΑΛΛΙΝΙΚΙΔΗΣ Παντελής καί Σαπφώ:** Ό δερματολόγος Παντελής Καλλινικίδης καί ή σύζυγός του Σαπφώ βοήθησαν τήν τετραμελή οικογένεια του Ιεουδά Λεών νά διαφύγει από τή Θεσσαλονίκη, νά βρεί καταφύγιο στήν Αθήνα καί μέχρι τό τέλος του πολέμου νά κρυφτεί μέ τή φροντίδα του Γιώργου Μιτζελιώτη καί τής συζύγου του στή Γλώσσα Σκοπέλου. Ό γιατρός καί ή σύζυγός του οϋδέποτε έπεδίωξαν ύλική άνταμοιβή γιά όσα προσέφεραν, αντίθετα, μέ στοργή καί αϋταπάρνηση συμπαραστάθηκαν στήν οικογένεια Λεών, διακινδυνεύοντας καθημερινά, λαμβανομένου ύπόψη ότι άνάμεσα στους πελάτες πού έδέχετο ό κ. Καλλινικίδης στό ιατρείο του ύπήρχαν καί πολλοί Γερμανοί.

● **ΖΕΡΒΟΣ Σπύρος (μεταθανάτιο):** Η Έστέρ Λεβή Λάγαρη ζούσε μέ τήν

ΤΙΜΗΘΗΚΑΝ ΓΙΑΤΙ ΕΣΩΣΑΝ ΕΒΡΑΙΟΥΣ

οικογένειά της στην Κέρκυρα, όταν οι Ίταλοι βομβάρδισαν τό νησί. Η Έστερ αναγκάστηκε να εγκατασταθεί οικογενειακώς στο χωριό Καλαφωτιές, όπου και γνώρισε τόν Σπύρο Ζερβό. Ο Σπύρος Ζερβός βοήθησε με αυταπάρνηση τήν οικογένεια Λεβή νά επιβιώσει, φροντίζοντας πάντοτε νά έχουν κατάλυμα καί τά πρός τό ζεῖν. Ουδέποτε ἐζήτησε ανταμοιβή γιά τίς πολύτιμες ὑπηρεσίες του καί διατηροῦσε, παρά τόν κίνδυνο πού διέτρεχε, συνεχή ἐπαφή μέ τήν οικογένεια τῆς Έστερ Λεβή, προκειμένου νά ἐνημερώνεται γιά τίς ἀνάγκες τους. Η Έστερ Λεβή Λάγαρη διετήρησε φιλικές σχέσεις μέ τόν Σπ. Ζερβό καί μετά τήν ἀπελευθέρωση καί τόν ἐπισκέφθηκε μέ τόν σύζυγό της καί τά παιδιά της.

● ΟΡΦΑΝΟΣ Εὐάγγελος καί Μαρία

● ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΣ Θωμᾶς καί τά παιδιά του Κώστας, Ἀλέξιος, Παναγιώτα καί Ὁρσαλία

Ὁ Εὐάγγελος καί ἡ Μαρία Ὁρφανού καί ὁ Θωμᾶς Σκλαβούνος καί τά παιδιά του, πού ἔμεναν στό Μέγαρο, πρόσφεραν καταφύγιο, στέγη, τροφή καί ἐνδύματα στόν Μορντεχάι καί τή Μπέλα Ζβί, οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν νά διαφύγουν ἀπό τή Θεσσαλονίκη ὅταν ἄρχισαν οἱ διωγμοί τῶν Ἑβραίων καί νά κρυφτοῦν γιά λίγο στήν Ἀθήνα. Στή συνέχεια πῆγαν στό Μέγαρο, ὅπου οἱ οἰκογένειες Ὁρφανού καί Σκλαβούνου, ἀψηφώντας τόν κίνδυνο πού διέτρεχαν καί μέ πλήρη ἀνιδιοτέλεια, πρόσφεραν ἄσυλο στόν Μορντεχάι καί τή Μπέλα Ζβί ἐκφράζοντας ἔτσι τήν εὐγνωμοσύνη τους γιά τή στοργική φροντίδα μέ τήν ὁποία ἡ ἀδελφή τῆς Μπέλα, ἡ Μαθίλδη Μπουρλά, νοσοκόμα στό ἐπάγγελμα, εἶχε φροντίσει τή μητέρα τους πού ὑπέφερε ἀπό ἀνίατη ἀσθένεια.

● ΠΑΠΑΔΟΥΚΑ Ὁλυμπία: Ἡ οἰκογένεια τῆς Ὁλυμπίας Παπαδοῦκα εἶχε στενοῦς φιλικούς δεσμούς μέ τήν οἰκογένεια Γιεσουρούμ. Ἡ ἴδια ἡ Ὁλυμπία ὑπῆρξε μέλος ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης, στόχος τῆς ὁποίας ἦταν ἡ διάσωση τῶν Ἑβραίων ἀπό τούς Ναζί. Ἡ Ὁλυμπία Παπαδοῦκα βοήθησε τούς ἀδελφούς Γιεσουρούμ, Ἰσαάκ, Λέων, Ἰακώβ καί Μωυσή, νά διαφύγουν στό βουνά, ὅπου βρῆκαν καταφύγιο καί τελικά γλίτωσαν τή σύλληψη. Σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τους, ἡ Ὁλυμπία Παπαδοῦκα βοήθησε στή διάσωση καί ἄλλων Ἑβραίων, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀλβέρτου Γκαλμίδη, ἡ ὁ-

ποία δήλωσε χαρακτηριστικά: «Χρωστάμε τή ζωή μας στήν Ὁλυμπία Παπαδοῦκα».

● ΣΑΝΙΚΟΣ Νίκος καί Ἑλῆ: Ὁ Νίκος καί ἡ Ἑλῆ Σανίκου ἔκρυψαν καί διέσωσαν τήν τετραμελῆ οἰκογένεια τοῦ Σάμ Μοδιάνο, ἐκδότη τῆς καθη-

λονίκη, τῇ μικρῇ Ρένα παρέλαβε ἡ Ἀδελφή Ζοζέφ, ἡ ὁποία τήν φρόντισε μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς της. Ἐπειδῆ, ὁμως, δέν μπορούσε νά δικαιολογηθεῖ ἡ ὑπαρξη ἐνός παιδιοῦ στό χέρι μιᾶς μοναχῆς, τῇ μικρῇ Ρένα υἱοθέτησαν οἱ Μάριος καί Λίνα Ταίτερις, οἱ ὁποῖοι τῆς συμπαραστάθηκαν σάν

Ἀπό τήν ἀπονομή μεταλλίων τοῦ Δικαίου τῶν Ἑθνῶν σέ Ἑλληνες πού διέσωσαν Ἑβραίους. Ἐπάνω, ἀπό ἀριστερά ὁ κ. Ν. Ἀναγνωστόπουλος βουλευτής, πατήρ Μελίων ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ἀθανάσιος Ἐφραίμουλος ἕνας ἐκ τῶν Δικαίων τῶν Ἑθνῶν ὁ ὁποῖος μίλησε ἐκ μέρους τῶν ὑπολοίπων. Κάτω: ὁ πρέσβης κ. Μοσέ Γκιλμπόχ παραδίδει τό μετάλλιο στόν κ. Ἐφραίμουλου. Διακρίνονται ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων κ. Ἐβερτ καί ὁ ἀντιδήμαρχος κ. Ζάχος Χατζηφωτίου.

μερινῆς γαλλόφωνης ἐφημερίδας τῆς Θεσσαλονίκης Le Progres καί τούς πρόσφεραν ἄσυλο γιά 16 μήνες στό σπίτι τους, στή Νέα Σμύρνη, παρά τόν τεράστιο κίνδυνο στόν ὁποῖο ἐξέθεταν τά παιδιά τους καί τούς ἴδιους τούς ἑαυτούς τους καί παρά τίς ἐπιδρομές τῶν Ναζί στήν περιοχή γιά τόν ἐντοπισμό Ἑβραίων φυγάδων.

● Ἀδελφή ΖΟΖΕΦ καί ΤΣΙΤΕΡΙΤΣ Μάριος καί Λίνα (μεταθανάτια): Ὁταν οἱ γονεῖς τῆς Ρένας Μόλχο συνεληφθήσαν ἀπό τούς Ναζί στή Θεσσα-

πραγματικοί γονεῖς καί προσφέρθηκαν ἀκόμη καί νά τήν κρατήσουν γιά πάντα κοντά τους στή δυσάρεστη περίπτωση πού οἱ γονεῖς της δέν ἐπέστρεφαν ἀπό τά στρατόπεδα πού εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπό τούς Ναζί.

Ἡ μικρή Ρένα, ὁμως, στάθηκε τυχερή καί οἱ γονεῖς της ἐπέζησαν τῆς ναζιστικῆς λαίλαπας. Ἡ Ἀδελφή Ζοζέφ δέν θεώρησε ὅτι τελείωσε τό θεῆρεστο ἔργο της, παρά μόνον ὅταν παρέδωσε τή μικρή Ρένα αὐτοπροσώπως στή μητέρα της, στό Παρίσι, μετά τήν ἀπελευθέρωση.

‘Ο Σατωμπριάν στη Σπάρτη

Ο μεγάλος Γάλλος πολιτικός και συγγραφέας Φρανσουά Σατωμπριάν (Σατωβριάνδος), υπήρξε ο πρώτος στην πατρίδα του που δημιούργησε ένα φιλελληνικό πνεύμα πριν από την Έπανάσταση του 1821 και κατά τη διάρκεια της. Τό γνωστό «Όδοιπορικό» του εξέλλου, αποτελεί έναν θερμό ύμνο για την Ελλάδα. Άποσπούμε από αυτό μερικά πού ενδιαφέρουν τη Σπάρτη.

Γράφει ο Σατωμπριάν: «Ό ξεναγός μου, μόλις ήξερε λίγες ιταλικές και αγγλικές λέξεις. Για νά μέ καταλαβαίνει καλύτερα, δοκίμαζα άσημαντες φράσεις στά νέα έλληνικά: κακόγραφα μέ τό μολύβι λέξεις από τ' άρχαία, μιλούσα ιταλικά και αγγλικά, άνακάτευα γαλλικά σέ όλα αυτά. Ό Ζοζέφ ήθελε νά μάς φέρει σέ συνεννόηση, αλλά τό μόνο πού κατάφερνε ήταν νά μεγαλώνει τή σύγχυση. Ό γενίτσαρος κι ό οδηγός (κάτι σάν μισο-νέγρος Έβραϊός) έδιναν τή γνώμη τους τουρκικά κι αύξαιναν τό κακό. Μιλούσανε όλοι ταυτόχρονα, φωνάζαμε, χειρονομούσαμε. Μέ τά διαφορετικά ρούχα μας, μέ τήν ποικιλία γλωσσών και φυσιογνωμιών, μοιάζαμε μέ σύναξη από δαιμονικά, κουρνιασμένα τό ήλιοβασιλέμα στήν κορυφή αύτών των έρειπίων. Πίσω μας είχαμε τά δάση και τούς καταρράχτες του Ταΰγκετου. τή Λακωνία

στά πόδια μας και τόν ωραιότερο οὐρανό πάνω από τό κεφάλι μας.

— Νά ό Μυστράς, έλεγα στόν ξεναγό, είναι ή Λακεδαίμων, δέν είναι; Μού άπαντούσε:

— Η Λακεδαίμων, σινιόρ; Πώς;
— Σας λέω, ή Λακεδαίμων ή ή Σπάρτη;

— Η Σπάρτη; Τί;

— Σας ρωτώ αν ό Μυστράς είναι ή Σπάρτη;

— Δέν καταλαβαίνω.

— Πώς! Έσείς, ένας Έλληνας, ένας Λακεδαιμόνιος, δέν ξέρετε τό όνομα τής Σπάρτης;

— Σπάρτη; "Α! ναι! Μεγάλη δημοκρατία! Περίφημος Λυκούργος!

— Λοιπόν, ό Μυστράς είναι ή Λακεδαίμων;

Ό Έλληνας συγκατάνεψε μέ τό κεφάλι. Καταευχαριστήθηκε.

— Τώρα, ξανάρχισα, εξηγείστε μου αυτό πού βλέπω: ποιό είναι αυτό τό τμήμα τής πόλεως;

Και έδειξα τό τμήμα πού ήταν μπροστά μου, λίγο δεξιά.

— Τό Μεσοχώριον, άπάντησε.

— Ναί, καταλαβαίνω, αλλά ποιό τμήμα;

— Η Λακεδαίμων; Τί;

"Ημουν έξω φρενών.

— Δείξτε μου, τουλάχιστον, τό ποτάμι.

Κι επανελάμβανα: ποταμός, ποταμός. Ό Έλληνας μου έδειξε τό χείμαρρο πού λεγόταν «ποτάμι των Έβραίων».

— Πού είναι ό Εύρώτας; Δέν ήξερε!

(Λακωνικά, Άπρίλιος 1976)
Γιά τήν Ίσραηλιτική Κοινότητα Σπάρτης
έχουν δημοσιευθεί
πληροφορίες στά τεύχη 24, 66 και 90 του
περιοδικού μας

Ό Μυστράς και ή Σπάρτη κατά τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας.

Τό νομισματικό σύστημα τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τοῦ Ἀρχιμανδρίτη κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΒΑΡΛΑ

Εἰσαγωγή

Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔκαστον ἔθνος, χώρα ἢ κράτος κινούμενον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς συναλλαγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς προϊόντων καὶ ἐν γένει παντὸς εἶδους ἀναγκαίων ἀντικειμένων ἐδημιούργησε τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο στερεὸν ἀντικείμενον, ὅπερ ἐκλήθη νόμισμα, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν βάση τῆς ὥς ἂν ἀνταλλαγῆς.

Πρὸς κατασκευὴν καὶ χρῆσιν τοῦ νομίσματος εἰργάσθησαν πολλοὶ ἐιδικοὶ τεχνῖται καὶ ἐδημιούργησαν διαφόρων τύπων νομίσματα καὶ ὥς ἐκ τούτου προῆλθον τὰ λεγόμενα νομισματικὰ συστήματα ἐκάστου κράτους.

Μεταξὺ τῶν ἔθνων συγκαταλέγεται καὶ τὸ ἀρχαῖον ἔθνος τοῦ Ἰσραήλ, ἥτοι ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ ἀξία καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ ὑπάρξαντος νομισματικοῦ συστήματος τῶν Ἑβραίων εἶναι μεγίστη, καθ' ὅσον παρέχει εἰς τὸν ἐρευνήτην τὴν εἰκόνα τῆς ἐπικρατούσης οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἑβραίων εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ σχέσεις αὐτῶν τόσον πρὸς τοὺς κατὰ καιροὺς κατακτητὰς των ὅσον καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀνατολικά ἔθνη καθώριζον αὐτὴν ταύτην τὴν ἀνάπτυξίν των.

Οὕτω, διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐπικρατήσαν νομισματικὸν σύστημα παρ' ἀρχαίοις Ἑβραίοις μὲ χρονικὰς ἐπεκτάσεις ἕως τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀποβλέποντες εἰς τὴν δημιουργίαν βασικῶν τινων συμπερασμάτων περὶ τῆς ἐπικρατούσης εἰς τοὺς Ἰουδαίους νομισματικῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Ἡ σπουδαιότης ἄλλωστε τοῦ θέματος καθίσταται ἔκδηλος καὶ ἐκ τῆς χρήσεως παρ' Ἰουδαίοις νομισμάτων ἄλλοτρίων χωρῶν (Ρωμαίων — Ἑλλήνων), καθ' ὅσον ἐκ τούτου συνάγεται ἡ νομισματικὴ καὶ ἐμπορικὴ σχέσις καὶ ἐξάρτησις τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν ἐν τοῖς βιβλικοῖς χρόνοις.

Σημειωτέον ὅτι περὶ τῶν Ἑβραϊκῶν νομισμάτων ἀναφέρουν πλεῖστα ὅσα χωρία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης διὰ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων καὶ ἐν συνδυασμοῖς πρὸς τὸ διαλαμβανόμενον θέμα συνάγονται ἀξιόλογα συμπεράσματα καὶ γνώσεις περὶ τῆς ὅλης τοποθετήσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔναντι τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων των καὶ τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ χρηματιστηριακῶν συναλλαγῶν.

Ἡ παρούσα ἐργασία σκοπὸν ἔχουσα νὰ παράσχη γενικὰς πινὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰουδαϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νομίσματος γενικῶς καὶ ἱστορικῆς τῆς ἀναδρομῆς.

Ἀκολούθως τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ ἐν γένει.

(Τὸ ἀρθρον αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Παναγία ἢ Ἐλευθερώτρια, 1982)

Τέλος, εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον γίνεται λόγος περὶ τῶν παρ' Ἰσραηλίταις κυκλοφορούντων νομισμάτων, παρουσιαζομένου ἐνὸς ἐκάστου διὰ βασικῶν στοιχείων.

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἀναφερόμενοι εἰς ἕκαστον νόμισμα θὰ ἐκφέρωμεν τὴν ἀξίαν καὶ σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα νομίσματα εἰς γενικὰς γραμμὰς δι' ὧσιν γνωστῶν καὶ σταθερῶν πληροφοριῶν ἀνεύρομεν καθ' ὅσον παρὰ διαφόροις γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν νομισμάτων μετὰ περιπλοκῆς καὶ διχογνῶμιῶν.

1. «Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νομίσματος — ἱστορικὴ τις ἀναδρομὴ»

Ἡ λέξις νόμισμα (numisma) (ἐκ τοῦ νομίζω) ἀποτελεῖ ἔννοιαν αὐτοτελῆ, σημαίνουσαν τὸ νενομισμένον τὸ δεδογμένον τὸ νόμιμον, τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένον καὶ ἐπομένως μονάδα βάρους ἢ σταθμὸν χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ καὶ λοιπῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς λήψεως αὐτῶν κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ κατὰ συνθήκην μὲ σκοπὸν τὴν ἀνταλλαγὴν ἄλλων πραγμάτων κατ' ἀξίαν καὶ βάρος. Ἐὰν ἐπιζητήσωμεν τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας τῶν νομισμάτων, θὰ εἴπωμεν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ ποικίλων πραγμάτων, ἥτοι τὸ καλούμενον ἐμπόριον. Ὅμοίως δὲ ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας τοῦ ἐμπορίου ὑπῆρξεν βασικῶς ἡ βιοτικὴ ἀνάγκη, ἡ κοινωνία, ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ νομίσματος συνδέεται ἀναμφιβόλως μὲ τὰς ἐννοίας τῆς βιοτικῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν διαφορῶν εἰδῶν μὲ σκοπὸν τὴν καλλιτέραν ἐξυπηρέτησιν τοῦ αὐτοῦ. Εἶναι δὲ πολὺ γνωστόν, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως ἡ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο διὰ τῶν εἰδῶν, ἥτοι ἀντὶ ὠρισμένης ποσότητος ἐνὸς εἶδους ἐδίδετο ἕτερον εἶδος κατόπιν συμφωνίας τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο κυρίως μεταξὺ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀνταλλαγὴ δὲν ἤργησεν νὰ ἐπφέρῃ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν εἰδῶν δι' ἰδιατέρων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἐφευρετικότητος. Οὕτω διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πολυτίμων λεγομένων μετάλλων (χρυσός, ἄργυρος, κ.ά.), πᾶσα ἡ ἀντ' εἶδους ἄλλου ἀνταλλαγὴ ἀντεκατεστάθη δι' αὐτῶν, διότι τὰ πολύτιμα ταῦτα μέταλλα εἶχον μικρὸν μὲν ὄγκον, μεγάλην δὲ ἀξίαν λόγῳ τῆς σπανιότητός των ἐν τῇ φύσει καὶ τῆς δυσκολίας ἐξορύξεώς των.

Ὅθεν ἐδημιουργήθησαν αἱ πρῶται νομισματικαὶ μονάδες, τὰ καλούμενα νομίσματα, «ὄντα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἡλικίαν ἀπλοῖ ὄγκοι βάρους, οὐδεμίαν φέροντες μορφήν»¹. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἔνεκα ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς περαιτέρω διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχυτέρας καὶ συστηματικτέρας ἀνταλλαγῆς ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχέσεσιν ὡς καὶ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τοῦ διδομένου ἀνταλλάγματος, οἱ διάφοροι πολύτιμοι μεταλλικοὶ ὄγκοι μετεποiehθησαν εἰς νομίσματα τακτικὰ ἔχοντα ὠρισμένην τιμὴν. Ἐκαστον δὲ τῶν τοιούτων νομισμάτων εἶχεν ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ βάρους του, τῆς τιμῆς του, γράμματα καὶ σήματα καὶ σφραγίδας ἐπισήμου καὶ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τὸ κυκλικὸν σχῆμα. Ἐνας δὲ ἐπὶ πλεόν λόγος τῆς τοιαύτης τροπῆς ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τινῶν νὰ ἐπιφέρουν νοθεΐαν διὰ τῆς πονηρίας εἰς τοὺς ἐπικρατοῦντας μεταλλικοὺς πολυτίμους λίθους. Ὅθεν τὰ νομίσματα κατέστησαν αἰτίαι ἀνταλλαγῆς χρησιμώτατοι καὶ λίαν εὐχρηστοί.

Μετὰ δὲ τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν ἀναδρομὴν ἐπαχειροῦντες νὰ παράσχωμεν ὅρισμόν πνα τοῦ νομίσματος, λέγομεν ὅτι νόμισμα καλεῖται μεταλλικὸς χρυσός, ἀργυρός ἢ χαλκοὺς κύκλος, ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἔθνους τινὸς ἐν ᾧ κυκλοφορεῖ οὗτος ὡς ἀνταλλαγῆς

Τὸ νομισματικὸ σύστημα τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τό νομισματικό σύστημα του άρχαιου Ἰσραήλ

μονάς².

Τὸ κατάστημα ἐν τῷ ὁποίῳ κόπτονται τὰ νομίσματα καλεῖται «νομισματοκοπεῖον», ἡ τέχνη «νομισματοκοπία», τὰ δὲ νομίσματα καλοῦνται καὶ «χρήματα».

Μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων τὸ νόμισμα ἔλαβε πολλὰς καὶ ποικίλας μορφάς ἔχον εἰς ἕκαστον κράτος ἰδίαν ὀνομασίαν καὶ ἀξίαν, ἔνεκα δὲ τούτου ἐδημιουργήθησαν τεράστιοι οἰκονομικοὶ ὀργανισμοὶ καὶ συστήματα.

2. «Περὶ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ ἐν γένει»

Ἐπειδὴ προπθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν κεχωρισμένως περὶς ἑνὸς ἑκάστου τῶν νομισμάτων τῶν παρ' Ἰσραήλ κυκλοφορούντων ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, ἐνταῦθα θὰ εἴπωμεν γενικά τινα πρὸς σχηματισμὸν πρῶτης ἐννοίας καὶ παραστάσεως.

Κατ' ἀρχὰς δὲ «νομισματικὸν σύστημα» λέγοντες ἐννοοῦμεν «τὸ σύνολον τῶν νόμων καὶ κανονισμῶν τῶν διεπόντων ἕν τι κράτει τὸ χρῆμα, ὅπερ χρησιμεύει ὡς νόμιμος καὶ μοναδικὴ βάση συναλλαγῶν»³.

Ἡ λέξις «νόμισμα» ἀπαντᾷται μὲν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὠρισμένως φοράς, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἅπαξ. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ εἰς Β' Ἑσδρα 8,36 ἡ λέξις νόμισμα οὔσα μετάφρασις τῶν Ο' τοῦ Ἑβραϊκοῦ Ντάθ σημαίνει βασιλικὴ διαταγή. Ἀντιθέτως, εἰς Νεεμίαν, 7,71 καὶ Α' Μακ. 15,6 ἡ λέξις νόμισμα ἔχει τὴν πραγματικὴν αὐτὴν ἐννοίαν, ἥτοι τὴν τοῦ χρήματος.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἔνθα ὁ Κύριος ὁμιλεῖ περὶ ἐπιδείξεως νομίσματος τοῦ «Κήνσου»⁴, ὑπὸ τὴν λέξιν νόμισμα δέον νὰ νοηθῇ τὸ χρηματικὸν ποσὸν τοῦ φόρου, ὃν κατέβαλλον οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ φόρος ἐπληρώνετο τότε εἰς Ῥωμαϊκὸν νόμισμα, διὰ τοῦτο καλεῖται «τοῦ Κήνσου» τοιοῦτον δὲ δὲν ἐκυκλοφόρει ἐν τῷ ναῷ⁵ (παρὰ μόνον ὁ ἱερός σίκλος).

Ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ καὶ παρ' Ἑβραίοις ἐν ἀρχῇ ὑπῆρχον ὡς μέσα ἀνταλλαγῆς οἱ ἄμοργοι ὄγκοι ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραάμ⁶ καὶ τοῦ Μωϋσέως⁷ ὑπῆρχεν τὸ τοιοῦτον χρῆμα κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν ἐμπόρων, τὸ ὁποῖον πρωτίστως ἐζυγίζετο καὶ ἐδίδετο. Εἰς ἐκείνην ὥμως τὴν ἐποχὴν, ὅτε δὲν εἶχε παθὸν νομισματοποιητὴ ἀκόμη, δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀκριβὴ ἀξίαν⁸. Τοιαύτην μορφήν εἶχεν τὸ νόμισμα παρ' Ἑβραίοις μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας ἢ καὶ ὀλίγον πρὸ αὐτῆς⁹. Αἱ νομισματικαὶ ποσότητες εἶχον μὲν τὸ διακριτικὸν αὐτῶν ὄνομα (σίκλος-τάλαντον-μνᾶ), ἀλλ' ἐθεωροῦντο ἁπλᾶ μεταλλικαὶ ποσότητες ἢ ὄγκοι χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ διὰ τοῦ βάρους προσδιοριζομένης τῆς τιμῆς. Ἀργότερον ὅταν ἐσυστηματοποιήθη τὸ νόμισμα καὶ ἔλαβε βασικὴν κυκλικὴν μορφήν, ἐδημιουργήθησαν ἐν τῷ Ἰσραήλ τακτικαὶ ἔθνικαὶ νομισματικαὶ μονάδες, πάντως μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἄλλ' οἱ Ἑβραῖοι δὲν ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τακτικοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ Ἀσσύριοι, ἐξ ὧν ἔλκουν τὰ νομίσματα τὴν ἀρχὴν των, καὶ ἐκ τῶν Ἀσσυρίων παρέλαβον οἱ ἄλλοι λαοί.

Τὸ πρῶτον Ἰουδαϊκὸν νόμισμα ἐκόπη ὑπὸ τοῦ Σίμωνος τοῦ Μακκαβαίου, ἀδεία Ἀντίοχου τοῦ Ζ', βασιλέως τῆς Συρίας, τῷ ἔτει 139 π.Χ. «Καὶ ἐπέτρεψά σοι ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου»¹⁰. Τοῦτο ἦτο προνόμιον ἐντελῶς νέον, περὶ τοῦ ὁποίου οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς δὲν εἶχον κάμει εἰς τὸν Σίμωνα, νὰ κόψῃ δηλ. νομίσματα. Ἐκόπησαν τότε χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἥτοι ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ τρία ταῦτα μέταλλα παρὰ τῶν τεχνιτῶν Ἰουδαίων. Ὡς δὲ πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ Λεξικοῦ τῶν Ἀγίων Γραφῶν τοῦ Γ. Κων(νου), τὰ τοιαῦτα πρῶτα νομίσματα ἔφερον ἀπὸ τὴν μίαν μὲν πλευρὰν λεκάνην μονόποδα ἀπὸ δὲ τὴν ἄλλην κλάδον ἀμυγδαλῆς φέροντα ἄνθη. Πιθανῶς δὲ τὸ πρῶτον σῆ-

μα παρίστα την στάμναν του μάννα, τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἀνθήσασαν τοῦ Ἀαρὼν ράβδον. Ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἐθνικὰ τῶν Ἑβραίων νομίσματα.

Τὰ πρῶτα κοπέντα ταῦτα νομίσματα ἰδίᾳ ἀργυρᾷ, ἐβασίζοντο ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς νομισματικῆς μονάδος τοῦ Σίκλου (κατ' ἄλλους ἦν οὗτος ὑποδιαίρεσις τοῦ Ἑβραϊκοῦ τάλαντος) καὶ ἔφερον Ἑβραϊστὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Σίκλος - Ἰσραήλ». Εἰς τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Παλαιστινιακοὺς καὶ Φοινικικοὺς λαοὺς τὸ ἐγκεκριμένον βάρος τῶν μετάλλων ἦτο ὁ προαναφερθεὶς σίκλος, λέξις σημαίνουσα «ὑπολογίζω καὶ ζυγίζω»¹¹.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἰσραήλ ἐκυκλοφόρουν καὶ πολλὰ ξένα νομίσματα, Ρωμαϊκὰ - Ἑλληνικὰ, τὰ ὁποῖα ἀντήλλασσον οἱ λεγόμενοι κερματισταὶ ἢ ἀργυραμοιβοὶ διὰ τῶν Ἑβραϊκῶν νομισμάτων, προκειμένου νὰ διευκολύνουν τοὺς ξένους ἐπισκέπτας. Τούτους ἐξεδίωξεν ὁ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ Ναοῦ¹².

Πάντα ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὰ γενικὰ περὶ τοῦ νομίσματος παρ' Ἰσραήλ. Ἀπλῶς σημειοῦμεν ὅτι σήμερον ἐν τῷ νέῳ κράτει τοῦ Ἰσραήλ τὸ βασικὸν νόμισμα εἶναι ἡ λίρα Παλαιστίνης.

Διὰ τῶν πολυαριθμῶν δὲ κατὰ καιροὺς γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἐκ τοῦ ΙΘ' κυρίως αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ἤλθον εἰς φῶς ποικίλα εὐρήματα σπουδαιοτάτης ἀξίας διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου Ἑβραϊκοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ποικίλα νομίσματα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς μαρτυροῦντα τὰς τότε ἐπικρατούσας νομισματικὰς συνθήκας. Μορφαὶ τοιούτων νομισμάτων φυλάσσονται ἰδίᾳ ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Μουσεῖῳ Παλαιστίνης.

3. Τὰ παρὰ τῷ ἀρχαίῳ Ἰσραήλ κυκλοφοροῦντα νομίσματα

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν νομισμάτων, ἅτινα ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ λοιπὰς σχέσεις των, τόσον δὲ περὶ τῶν κυρίως Ἑβραϊκῶν νομισμάτων, ὅσον καὶ περὶ τῶν κυκλοφορησάντων ξένων τοιούτων. Πρωτίστως ὅμως θὰ εἴπωμέν τινα περὶ τοῦ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, καθ' ὅσον τὰ διάφορα νομίσματα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐξ ἐνὸς τῶν τριῶν τούτων μετάλλων. Αἱ ὀνομασίαι αὗται ἀπαντοῦν ἐξ ἄλλου πολλάκις ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ περὶ τῶν νομισμάτων ἀναφερόμενα χωρὶα τόσον τῆς Παλαιᾶς ὅσον καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ σημειοῦνται διὰ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν ἐνδεικτικῶς καὶ οὐχὶ ἅπαντα, ὅπου τουλάχιστον εἶναι πολυάριθμα.

Χρυσός

Ὁ χρυσὸς γνωστὸς ὡς πολύτιμον μέταλλον ἐχρησιμοποιήθη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διὰ τὴν κατασκευὴν σκευῶν τοῦ Ναοῦ¹³ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἀργότερον νομισμάτων¹⁴. Ἡ λέξις χρυσός - χρυσοῦς ἀπαντᾷται πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ¹⁵, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἀργότερον¹⁶. Ὑπὸ τὴν λέξιν χρυσός δέον νὰ νοηθοῦν τὰ ἐκ χρυσοῦ νομίσματα, περὶ ὧν κατωτέρω. Τὰ ἐκ χρυσοῦ νομίσματα κοπῆς Ρωμαϊκῆς δὲν ἦσαν πολὺ συνηθισμένα, ἀλλὰ τὰ ἐκ χαλκοῦ. Ἐνθα παρὰ τοῖς Ο' ἀπαντᾷται ἡ λέξις «χρυσός», εἶναι συνήθως μετάφρασις τοῦ Ἑβραϊκοῦ «Σίκλου», καθ' ὅσον ὁ σίκλος κατεσκευάζετο κυρίως ἐκ χρυσοῦ. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ χρυσὸν παρῆγον ἡ Ὀφεὶρ¹⁷, ἡ Φαρούιμ¹⁸, ἡ Σεβά, Ραμά¹⁹.

Ἀργυρος

Εἶναι καὶ οὗτος μέταλλον πολύτιμον, γνωστὸς παλαιόθεν, ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκευάζοντο ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Π. Διαθήκης κοσμήματα, σκευὴ καὶ νομίσματα²⁰. Ἡ λέξις ἄργυρος - ἀργυροῦς - ἀργύριον, ἀπαντᾷται πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ²¹, ἐν δὲ τῇ Καινῇ εἰς ὠρισμένας μόνον φράσεις²².

Τὸ νομισματικὸ σύστημα τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τό νομισματικό σύστημα του ἀρχαίου Ἰσραήλ

Ἡ ἐκ τοῦ ἀργύρου κατασκευὴ νομισμάτων εἶχε ἐνδεῶς κυκλοφορίαν παρ' Ἰσραηλῖταις, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων ἦσαν ξενικῆς προελεύσεως.

Κυρίως οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τοῦ ἀργύρου κατεσκεύαζον τὸν ἀργυροῦν σίκλον, ὅστις ἦτο καθαρῶς τοπικὸν νόμισμα, πρὸς πᾶσαν χρῆσιν²³ πλην ἐν τῷ Ναῶ, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ «ιερός» ἢ «ἅγιος» ἢ χρυσοῦς σίκλος. Οἱ Ο' γράφοντες τὴν λέξιν «ἄργυρος» μεταφράζουσιν συνήθως τὸν Ἑβραϊκὸν σίκλον, ὡς καὶ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐλέχθη. Τὰ τριάκοντα ἀργύρια²⁴ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα, ἦσαν πιθανῶς σίκλοι ἀργυροῖ ἔχοντες ἕκαστος 2 δραχμὰς καὶ 80 λεπτά περίπου.

Χαλκός

Ὁ χαλκός, ἀπλοῦν καὶ πολὺ χρήσιμον μέταλλον, ἦτο γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ²⁵. Πλεῖστα ἐκ τῶν σκευῶν τοῦ Ναοῦ ἦσαν χαλκᾶ²⁶, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου δὲ κατεσκευάζοντο καὶ νομίσματα διάφορα περὶ ὧν κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βασιλέως Ἡρώδου ἐκυκλοφόρουσιν συνήθως χαλκᾶ νομίσματα. Ἡ λέξις χαλκός ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀπαντᾷται πολλάκις²⁷, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἐλαχίστας φορές²⁸.

Σίκλος

Ὁ Σίκλος ἢ Σίγλος ἦτο ἡ ἀρχικὴ νομισματικὴ μονὰς τοῦ Ἑβραϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Ἡ λέξις εἶναι Ἑλληνικὴ μεταγραφή ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ Shekel (= νόμισμα).

Ὁ Ἰουδαϊκὸς σίκλος (διότι ὑπῆρχε καὶ νόμισμα ἄλλων Ἀνατολικῶν λαῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν) διετήρησεν σταθερὸν βάρος ἐφ' ἱκανοῦ χρόνου ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μακκαβαίου (143 - 135 π.Χ.) μέχρι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐπαναστάσεων ἐπὶ Οὔσπεσιανοῦ, Τίτου καὶ Ἀδριανοῦ, λογιζόμενος παρ' Ἑλλήσι ἴσος πρὸς τὸ τετραδραχμον.

Ἡ λέξις σίκλος εὐρηταί εἰς πλεῖστα χωρία τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης περὶ τὰς 44 φορές, φέρων τὰς ἐπιγραφὰς σεκέλ - Ἰσρανέλ καὶ κατζι - ἄσεκέλ (διὰ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ). Ἀναφέρονται δύο εἴδη σίκλου, ὁ ἀργυροῦς²⁹ καὶ ὁ «ιερός»³⁰ ἢ «ἅγιος», ἦτοι ὁ χρυσοῦς. Ὁ χρυσοῦς σίκλος ἦτο τὸ ἐν τῷ Ναῶ χρησιμοποιούμενον σταθερὸν χρῆμα, ἐνῶ τὸ εἰς κοσμητικὴν χρῆσιν τοιοῦτον ὑφίστατο διακυμάνσεις (ἦτοι ὁ ἀργυροῦς σίκλος). Κατὰ τὸν Schuster ὁ ἱερὸς χρυσοῦς σίκλος ἐζύγιζεν 16,8 γραμμάρια κατὰ δὲ τὸ Catholic Commentary ὁ ἀργυροῦς σίκλος ἦτο 11,5 γραμμάρια. Τὸ βάρος τοῦ χρυσοῦ σίκλου θὰ ἦτο 25 περίπου γραμμάρια, ἡ δὲ διαφορὰ ἀξίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἰσραήλ ἦτο 12:1. Ὁ Ἰώσηπος³¹ θεωρεῖ τὸν σίκλον ἰσότημον πρὸς 4 Ἀττικὰς δραχμὰς λέγων «ὁ δὲ Σίκλος, νόμισμα Ἑβραϊκὸν ὢν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας». Ὁ Ἐπιφάνιος³² ἐξ ἄλλου φρονεῖ ὅτι ὁ σίκλος εἶναι ὁ Ῥωμαϊκὸς Κοδράντης λέγων «σίκλος, ὃ λέγεται καὶ Κοδράντης, τέταρτον μὲν ἔστι τῆς οὐγγίας, ἥμισυ δὲ τοῦ στατήρος, δύο δραχμὰς ἔχον». Οἱ Ο' μεταφράζουσιν συνήθως τὸν Ἑβραϊκὸν σίκλον διὰ τῆς λέξεως διδραχμον³³. Ἐξ ἄλλου ὁ κ. Α. Φιλιππίδης³⁴ ὁμιλῶν περὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν στατήρα, λέγει ὅτι οὗτος εἶναι τὸ ἀρχαῖον Ἑβραϊκὸν σέκελ (σίκλος). Σημειωτέον τέλος ὅτι ἡ λέξις σίκλος οὐδόλως συναντᾷται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ.

Ἐκτὸς τοῦ σίκλου, τοπικὸν ἰουδαϊκὸν νόμισμα θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ κ. Α. Φιλιππίδου³⁵ τὸ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ μνημονευόμενον λεπτόν³⁶.

Λεπτόν

Νόμισμα λεπτότατον καὶ ἐλαχίστης ἀξίας χάλκινον, ἰσοδυναμοῦν μὲ τὸ 1)8 τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀσσαρίου καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Κοδράντου (Μαθ. 5, 26. Δαν. 2,36).

Νόμισμα ρωμαϊκόν, χαλκοῦν, σῆμα φέρον ἕν τεταμένον σκάφος, καὶ ἴσον πρὸς τὸ τέταρτον τοῦ ἀσσαρίου. Ὁ Κοδράντης ἦτο ἴσος μὲ δύο λεπτά, ὁ δὲ Ἐπιφάνιος καλεῖ οὕτω τὸν σίκλον.

Ἀσσαρίον

Χαλκοῦν Ρωμαϊκὸν νόμισμα ἴσον ἀρχικῶς πρὸς τὸ 1)10 τοῦ δηναρίου. Σῆμα ἔφερεν ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς μὲν διπρόσωπον Ἰανόν, ἀπὸ δὲ τὴν ἄλλην πρὺμνην πλοίου καὶ ἀργότερον τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος. (Μαθ. 10,29 - Λουκ. 12,6). Τὸ ἀσσαρίον ἦτο ἴσον μὲ τέσσαρας κοδράντας.

Δηνάριον

Ἀργυροῦν Ρωμαϊκὸν νόμισμα, ἐν κοινῇ χρήσει κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους, ἴσον τῇ δραχμῇ ἢ πρὸς 6 ὀβολούς. Σῆμα δὲ τούτου ἔφερεν ἔνθεν μὲν ἄμαξαν συρομένην ὑπὸ 2 ἢ 4 ἵππων, ἔνθεν δὲ τὴν Νίκην ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰανου καὶ ὕστερον τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ δηνάριον ἔθεωρεῖτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἱκανὴ ἀμοιβὴ ὡς ἡμερομίσθιον ἀγρότου ἐργάτου (Μαθ. 4,2). Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπιδειχθέντος δηναρίου εἰς τὸν Χριστὸν ἦτο τοῦ Τιβερίου Καίσαρος (Μαθ. 29, 19—21). Ἄξιον τονισμοῦ ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ δὲν ἀπαντᾶται ἡ λέξις δηνάριον.

Δραχμή

- Ἐκ τοῦ ρ. δράσσω. Ἀργυροῦν Ἑλληνικὸν νόμισμα ἴσον πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δηνάριον ἢ πρὸς 6 ὀβολούς. Ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς ἀξία ἦτο ἴση πρὸς 97 λεπτά περίπου. Κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους κυκλοφοροῦσα ἡ δραχμὴ παρά τε τοῖς Ρωμαίοις καὶ Ἰουδαίοις ἦτο ἴση πρὸς 84 λεπτά περίπου (Λουκ. 15,8). Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἡ λέξις δραχμὴ ἀπαντᾶται εἰς τινα χωρία³⁷, ἰσοδυναμεῖ δὲ μὲ τὸ ἥμισυ τοῦ ἀργυροῦ σίκλου.

Δίδραχμον

Ἦτο ὁ ἱερὸς ἢ ἅγιος σίκλος τοῦ ναοῦ. Νόμισμα Ἑλληνικὸν ἴσον πρὸς δύο δραχμάς ἢ πρὸς ἥμισυ σίκλον, ἢ τὸ 1)2 τοῦ στατήρος, ἢ δύο δηνάρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἕκαστος τῶν Ἰουδαίων εἰκοσαετῆς γενόμενος προσέφερεν ὑπὲρ τοῦ ναοῦ³⁸. Ὁ Ἰώσηπος³⁹ ἀναφέρει τὸ ποσὸν τοῦ διδράχμου ὡς ἐπιβαλλόμενον φόρον ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων ἀνά πᾶν ἔτος ἐπὶ Οὐσπεσιανοῦ Ρωμαίων.

Τετράδραχμον

Ἡ λέξις ἀπαντᾶται ἐν Π. Διαθήκῃ ἀπαξ⁴⁰. Ἦτο ἀττικὸν νόμισμα, οὕτω δὲ ἐκαλεῖτο ὁ στατήρ.

Στατήρ

Ἐκ τοῦ ρ. ἴστημι. Ἑλληνικὸν νόμισμα ἴσον πρὸς 4 ἀττικὰς δραχμάς ἢ πρὸς 2 Ἀλεξανδρινάς. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἀρχαῖος Ἑβραϊκὸς σίκλος⁴¹, ἅρα ἴσος πρὸς ἕνα σίκλον.

Δαρεικὸς ἢ Χρυσοὺς παρ' Ο'

Ἦτο χρυσοῦν νόμισμα βασιλικὸν τῶν Περσῶν, ἔχον τὸ αὐτὸ βάρος πρὸς τὸν ἀττικὸν στατήρα, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 20 ἀττικὰς δρχ. Ἡ λέξις δαρεικὸς δὲν ἀπαντᾶται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀλλὰ ἡ ταυτόσημος λέξις χρυσοῦς⁴².

Τάλαντον

Ἦτο ὠρισμένου βάρους νόμισμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑβραίοις, Ἑλλησι καὶ Ρωμαίοις, διάφορον κατὰ διαφόρους ἐποχάς, διακρινόμενον δὲ συνήθως εἰς χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν. Ἡ λέξις τάλαντον εὔρηται εἰς ὠρισμένα χωρία τῆς Π. Διαθήκης⁴³, ἐν δὲ τῇ Καινῇ πολλαχοῦ⁴⁴. Τὸ τάλαντον ἔθεωρεῖτο μονὰς τῶν ἑβραϊκῶν ἀργυρῶν νομισμάτων ὑποδιαίρειτο δὲ εἰς 60 μνᾶς, 3.000 σίκλους καὶ 60.000 ὀβολούς. Τὸ χρυσοῦν τάλαντον ἦτο περίπου διπλάσιον τοῦ ἀργυροῦ.

Τὸ νομισματικὸ σύστημα τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ

Τό νομισματικό σύστημα του ἀρχαίου Ἰσραήλ

Μνα

Ἦτο μονὰς βάρους παρ' Ἰσραήλ καὶ ὑποδιαίρεσις τοῦ ταλάντου. Ἡ ἀργυρὰ ἦτο ἴση μὲ 60 σίκλους ἢ δὲ χρυσὴ 100. Ἡ λέξις ἀπαντᾷται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ⁴⁵, ἐνθα ἰσοδυναμεῖ μὲ 50 σίκλους

Ὀβολός

Ἦτο ὑποδιαίρεσις τοῦ ταλάντου, ἴσος πρὸς τὸ ἕκτον τῆς δραχμῆς. Ἡ λέξις ἀπαντᾷται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὠρισμένης φορὰς⁴⁶. Ὁ ἐβραϊκὸς ἱερὸς σίκλος διηρεῖτο εἰς 20 ὀβολούς καὶ ἄρα ἡ δραχμὴ εἰς 10. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὀβολὸς ἦτο τὸ 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς, συνάγεται ὅτι διέφερεν ὁ ἐβραϊκὸς ὀβολὸς τοῦ ἑλληνικοῦ.

Συμπεράσματα

Ἐκ τῆς ὅλης παρουσιάσεως τοῦ θέματος ἀναμφιβόλως προκύπτουν ὠρισμένα συμπεράσματα, ἵτινα ἐκθέτομεν εὐθὺς κατωτέρω.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἰσραηλίται ἐκρησιμοποίησαν δεόντως τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ πρὸς θρησκευτικὴν χρῆσιν καὶ πρὸς κατασκευὴν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ κριτήριον ἀξιολογήσεως τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων των.

Τὸ ἐβραϊκὸν ἐθνικὸν νόμισμα ἔχον τὴν ἰδικὴν του ἀξίαν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους καὶ τὴν διὰ τῆς ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν ἐτέρων ἐθνῶν σχέσεως προσδιωρισμένων, ὑπῆρξε τὸ μόνον ἀναγκαῖον διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐπαφὴ μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὅπωςδὴποτε τὴν καλλιτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑβραϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον οὕτως ἢ ἄλλως διετῆρει στενὴν σχέσιν μετὰ τῶν ξένων νομισμάτων των.

Τὰ κυκλοφοροῦντα νομίσματα ἠδύνατο νὰ ἀνταλλαγοῦν διὰ τῶν τοπικῶν τοιούτων, αἱ δὲ τιμαὶ καθορίζοντο βάσει τῶν νομισματικῶν μονάδων

Ἡ ἀξία ἐκάστου νομίσματος ἠδύνατο νὰ προσδιορισθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων, ἤτοι βάσει τῆς ὑποδιαίρεσεως ἐκάστου νομίσματος.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἱερῶν ββλίων καὶ διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὑπαρχουσῶν πληροφοριῶν, τίθεται ἡ βάση ἀποψις ὅτι κυρίως ἐκρησιμοποιοῦντο τὰ ἐξ ἀργύρου νομίσματα, ὡς καὶ τὰ χαλκᾶ, τῶν χρυσῶν ἐχόντων κυκλοφορίαν ἐν τῷ ναῷ καὶ ὀλίγον ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ εἰπωμεν, ὅτι περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις κυκλοφορούντων νομισμάτων αἱ πληροφορίες πολλάκις εἶναι συγκεκριμέναι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ποικίλην χρῆσιν των. Ἀκόμη καὶ οἱ Ὁ' μεταφράζοντες ὁμιλοῦν διαφόρως περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἰδίου νομίσματος εἰς τὰ διάφορα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ἀναλόγως τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου πληροφοριῶν.

Ἡ εἰς γραμμάρια ἢ κόκκους σίτου ἀναλογία νομισμάτων τινῶν εἶναι λίαν συγκεκριμένη ἐν τοῖς διαφόροις βοηθήμασι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεφύγαμεν τὴν μετὰ τῶν τοιούτων κατατριβὴν.

Τέλος, δεόν νὰ τονισθῇ ἐκ νέου ἡ σπουδαιότης τοῦ θέματος καὶ ἡ ἀνάγκη μιᾶς πλέον ἐπισταμένης ἐρεῦνης, πρὸς δημιουργίαν καλλιτέρων καὶ ὀρθοτέρων συμπερασμάτων ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τοῦ ζήλου πρὸς ἀληθὴ ἐπιστημονικὴν ἀρχαιολογικὴν προσπάθειαν καὶ πρόδοον.

Διὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης ἐργασίας ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ κάτωθι πηγαὶ καὶ βοηθήματα Α. Πηγαὶ Ἀγία Γραφή α) Παλαιὰ Διαθήκη β) Καινὴ Διαθήκη Γωσέπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία Β. Βοηθήματα Ἰωήλ. Γιαννακοπούλου, Ὑπομνήματα εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Π. Τρεμπέλα, Ὑπομνήματα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, Ἀθῆναι 1951. — Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκάν, Ἀθῆναι 1952. Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικὸν Ἀγίων Γραφῶν, Ἀθῆναι 1888. Π. Δρανδάκη, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαίδειᾳ, Τομ. 18ος. Ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια. Ἑγκυκλοπαίδεια Παπύρου-Λαρούς. Λ. Φιλιππίδου, Ἱστορία τῆς Ἑποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης

Σημειώτέον, ὅτι μεγίστην προσφορὰν παρέσχον εἰς ἡμᾶς αἱ σχετικαὶ ὀνομασίαι νομισμάτων ληφθεῖσαι ἐκ τῆς Concordance τῆς Π. καὶ Κ.

Έπιστολή του κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΔΟΥΔΟΥ στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης

Ο δικηγόρος κ. Γ. Α. Δούδος απέστειλε την παρακάτω επιστολή στον Πρωτοπρεσβύτερο κ. Δημήτριο Βακάρο, Γενικό Αρχιερατικό Επίτροπο της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης:

Αϊδεσιμολογιώτατο
Μ. Πρωτοπρεσβύτερο κ. Δημήτριο Βακάρο
Γενικό Αρχιερατικό Επίτροπο
Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης

«Με την επιστολή μου αυτή, επιθυμώ να σας καταγγείλω τα ακόλουθα, ως κατά τη γνώμη μου αρμόδιου λειτουργού της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

Κατά την 12η Δεκεμβρίου, επισκέφθηκα τον Ιερό Ναό του Αγίου Σπυριδώνος Τριανδρίας, που πανηγύριζε. Στόν πρόναο και άριστερά της εισόδου, υπάρχει αναρτημένη και τοποθετημένη σε κορνίζα, μία άφισα αντιχιλιαστικού περιεχομένου. Έμφανίζει η άφισα έναν άνδρα, ντυμένο ως «κάου μπού» με το περίγραμμα του άστερα του Δαβίδ στο στήθος του, που είναι έβραϊκό σύμβολο, καθώς και έθνος του κράτους του Ισραήλ. Ο άνδρας αυτός της άφισας, έμφανίζεται ως προπαγανδιστής της αίρεσης των Μαρτύρων του Ιεχωβά, επιχειρώντας να διαβεί από τις ΗΠΑ στη χώρα μας. Στο γεωγραφικό περίγραμμα της Ελλάδος, έμφανίζεται άλλος άνδρας, ντυμένος με την χαρακτηριστική ένδυμασία του εϋζωνα, που έμποδίζει τον άλλοδαπο προπαγανδιστή να εισέλθει στη χώρα. Τα παραπάνω αποτελούν το εικονικό περιεχόμενο της άφισας. Έπάνω από τις παραστάσεις που περιέγραψα, ως επεξήγηση προφανώς της φύσης της αίρεσεως των Μαρτύρων του Ιεχωβά, είναι γραμμένο τοϋτο: «Είναι πολιτική οργάνωσις

των Έβραίων».

Η προηγούμενη συνθηματική φράση, επιτρέψτε μου να παρατηρήσω, ότι είναι έξ ολοκλήρου ψευδής και άνυπόστατη, όταν αναφέρεται, όπωσδήποτε σαν μομφή γενικώς κατά του λαού Ισραήλ. Υπάρχουν στοιχεία, τά όποία αποδεικνύουν ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, έχουν αντιταχθεί στην ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, θεωρώντας το και τοϋτο όπως και όλα τά κράτη, ως όργανο του διαβόλου. Σέ έντυπα τους, προπαγάνδισαν έναντίον της σιωνιστικής κίνησης, δηλαδή του ρεύματος των Έβραίων της Διασποράς να επιστρέψουν σέ μίαν ελεύθερη ιουδαϊκή πατρίδα στην Παλαιστίνη. Καί όλη αυτή ή αντιπαράθεση των Μαρτύρων του Ιεχωβά άπέναντι σέ συγκεκριμένες θέσεις και ρεύματα του συνόλου των Έβραίων, δέν σημαίνει όποιαδήποτε σχέση, αλλά έγινε, γιά να τονισθεί ή διάφορη αντίληψη της χιλιαστικής οϋτοπίας των Μαρτύρων του Ιεχωβά από τούς στόχους και τά έπιτεύγματα του λαού Ισραήλ.

Έκτός όμως από την αναλήθεια του συνθήματος που σας ανέφερα, μέ τη φράση που σχολιάζω, είναι φανερό, ότι ή αντιχιλιαστική άφισα, άπογυμνώνεται από την άντιαιρετική της σκοπιμότητα και γίνεται άφισα, μέ σαφέστατο άντισημιτικό περιεχόμενο. Γι' αυτόν ακριβώς τόν λόγο, είναι άπαράδεκτο να βρίσκεται ή παραπάνω άφισα αναρτημένη, ιδίως σέ χώρο λατρείας της Όρθοδόξου Έκκλησίας, ή όποία πάντοτε, έδειχνε μιά ευαισθησία άπέναντι στις φυλετικές διακρίσεις, αλλά ιδίως τά τελευταία χρόνια, στά πλαίσια προετοιμασίας της συγκλήσεως της Μεγάλης και Αγίας Συνόδου, ένα ολοκλήρο κεφάλαιο, που ήδη έχει συζητηθεί από τις αρμόδιες προσυνοδικές επιτροπές, πρόκειται να άπασχολήσει έν Σύνοδω την Καθολική Όρθοδοξία, μέ την άντιμετώπιση του ρατσι-

σμού.

Δέν είναι πολιτικοί οι λόγοι, που καθιστούν άπαράδεκτη την άναρτηση της παραπάνω άφισας, όπως και κάθε άφισας ή έπιγραφής παρόμοιου περιεχομένου σέ όρθόδοξες έκκλησίες, αλλά κυρίως θεολογικοί και ειδικότερα έκκλησιολογικοί.

Γνωρίζετε καλύτερα από μένα, ότι ή Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως του 1875, άν θυμούμαι καλά, καταδίκασε ως αίρεση τόν έθνοφυλετισμό. Καί πράγματι οι φυλετικές διακρίσεις και προκαταλήψεις, άποτελούν αίρεση κατά την Όρθόδοξο Έκκλησία, ή όποία δημιουργεί ρήγμα στην καθολικότητα της Έκκλησίας. Διότι ή Έκκλησία, υπερβαίνοντας τά όρια των έθνων και των γενών της οίκουμένης, άποβλέπει, από ύπακοή στην Κεφαλή της, να πραγματώσει τη μεσαιωνική προοπτική, δηλαδή την οικόδομηση μιάς ποιμνης, που σημαίνει μεταμόρφωση του διχασμένου κόσμου των ανθρώπων, στην ένότητα της άδελφοσύνης. Από την άλλη μεριά βέβαια, ό έθνοφυλετισμός, μικραίνει τό ευάγγελιο της σωτηρίας, που όφείλει ή Έκκλησία να εξαγγέλει άδιακρίτως προς όλη την οίκουμένη.

Είναι ντροπή, στην έκκλησιαστική έπαρχία όπου έποίμανε κατά τό πρόσφατο παρελθόν ένας Γεννάδιος, που άναδείχθηκε άληθινός ποιμένας και των Έβραίων αυτής της πόλης, στά δίσεκτα χρόνια της κατοχής, να υπάρχουν τέτοιες άφισες, άντισημιτικού περιεχομένου σέ έκκλησία.

Καταγγέλοντας τά προηγούμενα, είμαι βέβαιος ότι θά πράξετε τό χρέος σας, τόνον ως λειτουργός της Έκκλησίας του Χριστού, που κατά σάρκα έζησε στη γή ως Έβραίος, όσο και ως Γενικός Αρχιερατικός Επίτροπος της Ιεράς Μητροπόλεως».

Νέες Έκδόσεις

* ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ: Αυτό τό παιδί πέθανε αύριο (Άθήνα, Πιτσιλός 1987). Όπως γράφει ό πολύπλευρος συγγραφέας «έξομολογητικά» στόν πρόλογο πρόκειται γιά σημειώσεις ενός παιδιού που γράφτηκαν από τόν Μάρτιο ως τόν Οκτώβριο του 1944. Και προσθέτει:

«Δέν άλλαξα ούτε γραμμή από τις σημειώσεις του παιδιού της Κατοχής έτσι όπως τις βρήκα στο κιτρινισμένο τετράδιο στην κασέλα που μου έδωσε ή αδελφή μου μαζί μέ άλλα άχρηστα θυμητικά. Δέν είχα ούτε τόση δύναμη

ούτε τόσες ίκανότητες γιά να μπορέσω σ' αυτή τη μαρτυρία να προσθέσω ή ν' αφαιρέσω τίποτα. Ήταν μιά σπίθα στο σκοτάδι εκείνων των ήμερών. Καί μιά σπίθα δέν ξέρει ούτε γραμματική ούτε συντακτική. Μόνο τη μικρή λάμψη της έκφράζει: Πού, όσο κι άν φαίνεται περίεργο, μπορεί ακόμη να φωτίζει τά ίδια, όπως τότε, σκοτάδια».

Στό βιβλίο περιέχονται και στοιχεία γιά τό δράμα των Έβραίων της Ελλάδος στη διάρκεια της Κατοχής.

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
Χ. ΣΤΡΑΒΟΛΕΜΟΥ

Ένας Ήρωϊσμός
— Μία Δικαίωση

Η διάσωση
των Έβραίων
της Ζακύνθου
στην Κατοχή

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά...
(Παροιμ. 3:18)